

Značaj i položaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj - demografski i sociološki pristup

Polanec, Tajana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:313951>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Tajana Polanec

**ZNAČAJ I POLOŽAJ NACIONALNIH
MANJINA U HRVATSKOJ –
DEMOGRAFSKI I SOCIOLOŠKI
PRISTUP**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Tajana Polanec

**ZNAČAJ I POLOŽAJ NACIONALNIH
MANJINA U HRVATSKOJ –
DEMOGRAFSKI I SOCIOLOŠKI
PRISTUP**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Monika Komušanac

Sumentor: doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Zagreb, 2022.

Naslov rada: Značaj i položaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj – demografski i sociološki pristup

Naslov rada na engleskom jeziku: The Significance and Position of National Minorities in Croatia – Demographic and Sociological Approach

Sažetak

Rad se bavi analizom prostornog razmještaja nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj te promjenama etničko-demografske slike kroz povijest s naglaskom na ratna zbivanja koja su počela 1990-ih godina. S obzirom na velik broj nacionalnih manjina koje se nalaze na prostoru Hrvatske, rad će pojasniti pravni, formalni, zakonodavni i institucijski položaj unutar Hrvatske u odnosu na hrvatsko stanovništvo. Jedan od glavnih problema s kojim se Hrvatska susreće je integracija stanovnika nacionalnih manjina u hrvatsko društvo. Nakon stupanja na snagu Ugovora u Amsterdamu 1991. godine, počinje razvoj integracijske politike na području Europske unije, samim time i u Hrvatskoj. Europska unija je uvelike utjecala na razvoj integracijske politike nacionalnih manjina iako je Hrvatska imala donekle razvijenu integracijsku politiku u doba SFRJ. Tijek razvoja integracijskih politika je bio dugotrajan proces koji je doveo do značajnih rezultata u integraciji nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Korištenjem podataka preuzetih sa službenih stranica Državnog zavoda za statistiku, kao i znanstvenih članaka, prikazan je tijek etničkih promjena hrvatskih prostora u razdoblju od kraja Drugog svjetskog rata pa do prve polovice 20. stoljeća. Usporedbom dvaju istraživanja o stavovima i percepcijama hrvatskog stanovništva o nacionalnim manjinama izdvojeni su zaključci o otvorenosti, odnosno zatvorenosti društva spram nacionalnih manjina i migranata. Analizom spomenutih istraživanja dolazi se do mogućih rješenja za promjenu tih percepcija i stavova stanovništva u budućnosti.

Ključne riječi: *nacionalne manjine, etničko-demografska slika, ratna zbivanja, integracija nacionalnih manjina, stavovi i percepcije*

Abstract

The paper deals with the analysis of the spatial distribution of national minorities in the Republic of Croatia and changes in the ethnic-demographic picture throughout history with an emphasis on the war events that began in the 1990s. Considering the large number of national minorities located in the territory of Croatia, the paper will clarify the legal, formal, legislative and institutional position within Croatia in relation to the Croatian population. One of the main problems facing Croatia is the integration of national minorities into Croatian society. After the entry into force of the Treaty of Amsterdam in 1991, the development of the integration policy began in the territory of the European Union, and therefore also in Croatia. The European Union greatly influenced the development of the integration policy of national minorities, even though Croatia had a somewhat developed integration policy during the SFRY. The development of integration policies was a long-term process that led to significant results in the integration of national minorities in Croatia. Using data taken from the official website of the National Bureau of Statistics, as well as scientific articles, the course of ethnic changes in Croatian areas in the period from the end of the Second World War to the first half of the 20th century is presented. By comparing two studies on the attitudes and perceptions of the Croatian population about national minorities, a conclusion is reached about the openness and closedness of society towards national minorities and migrants. Through the analysis of the aforementioned research, possible solutions for changing the perceptions and attitudes of the population towards national minorities and migrants in the future period are arrived at.

Key words: *national minorities, ethnic-demographic picture, war events, integration of national minorities, attitudes and perceptions*

Sadržaj

1. UVOD	2
1.1. Predmet i ciljevi istraživanja	3
1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja	3
1.3. Metodološki pristup	4
1.4. Osnovne hipoteze	5
2. NACIONALNE MANJINE U HRVATSKOJ	5
2.1. Osnovna obilježja i prostorni razmještaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj	5
2.2. Povijesni migracijski procesi i stvaranje manjinskih populacija u Hrvatskoj	7
2.3. Položaj i prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj	10
3. DEMOGRAFSKI ZNAČAJ NACIONALNIH MANJINA U HRVATSKOJ	11
3.1. Etnički sastav stanovništva Hrvatske od 1948. godine do 1991. godine	11
3.2. Promjene etničkoga sastava stanovništva Hrvatske nakon prisilnih migracijskih kretanja 1991. godine	18
3.3. Socio-demografski aspekti nacionalnih manjina	21
3.4. Utjecaj etničke pripadnosti na kretanje nataliteta i fertiliteta u Hrvatskoj – primjer romske populacije	25
4. INTEGRACIJSKI MEHANIZMI I PRISTUPI U HRVATSKOJ	28
4.1. Razvoj integracijskih politika u Hrvatskoj	28
4.2. Integracijska politika Europske unije	30
4.3. Formalne razine integracije	32
4.4. Primjer integracije romske nacionalne manjine	33
4.5. Percepcija stavova o manjinskim i (i) migrantskim populacijama u Hrvatskoj – pregled istraživanja	36
5. VAŽNOST NACIONALNIH MANJINA U DRUŠTVENOM I UKUPNOM RAZVOJU HRVATSKE	39
5.1. Kulturno djelovanje	39
5.2. Političko djelovanje	41
5.3. Identitetska povezanost manjinske populacije s matičnom domovinom – izabrani primjeri	43
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I OSVRT NA HIPOTEZE	44
1. POPIS LITERATURE	45
2. POPIS SLIKA I TABLICA	48

1. UVOD

Republika Hrvatska je dugo vremena čekala na svoju samostalnost i suverenost te je tijekom ratnih događanja uspostavila i definirala svoje granice prilikom čega nije imala priliku brinuti o uređenosti svog društva unutar teritorijalnih granica. Nakon završetka rata i stabilizacije u Hrvatskoj su stvoreni preduvjeti uređenja društva i svih sustava u njemu, uključujući i pravni sustav kojim bi se uredili prava i obveze za sve njezine stanovnike. Integracijske politike su postale važan čimbenik kojem je potrebno posvetiti pažnju jer dobra integracijska politika postaje jedan od uvjeta za članstvo u Europskoj uniji. Hrvatsko zakonodavstvo je uspješno integriralo međunarodne obveze u svoje zakone koje je postavila Europska unija. Pregledom povijesnih trendova naseljavanja područja Republike Hrvatske, mogu se uočiti, u sastavu stanovništva s obzirom na nacionalnu opredijeljenost, različiti udjeli određenih nacionalnih manjina na različitim regionalnim područjima. Kroz povijest se Hrvatska suočila s brojnim čimbenicima koji su destabilizirali državu u ekonomskom, društvenom i demografskom smislu. Prvi i najznačajniji destruktivni čimbenik je rat koji je uzrokovao prisilne migracije i napuštanje stanovništva iz vlastitih domova. Domovinski rat je bio jedan od najvećih uzroka promjena demografske slike Hrvatske, osobito u njezinom istočnom dijelu te pojedinim graničnim dijelovima u srednjoj Dalmaciji.

U prvom dijelu rada će biti analiziran prostorni razmještaj nacionalnih manjina. Prezentirat će se razvoj pravnog sustava koji štiti prava nacionalnih manjina unutar Republike Hrvatske. Zatim slijedi analiza promjena koje su se dogodile u etničkom sastavu stanovništva nakon Drugog svjetskog rata te nakon početka Domovinskog rata u Hrvatskoj. Objasnit će se utjecaj nacionalnih manjina na socio-demografsku sliku Hrvatske, odnosno kako je prisutnost određenih nacionalnih manjina utjecala na pojedina područja Hrvatske. U nastavku će se analizirati politike koje se bave inkluzijom nacionalnih manjina u hrvatskom društvu i bit će izložena usporedba dvaju istraživanja koja su proučavala koliko je hrvatsko društvo otvoreno prema drugim nacionalnostima. Posljednji dio rada će se baviti društvenim aspektima nacionalnih manjina, odnosno angažiranosti nacionalnih manjina unutar društava u kojima žive te način na koji manjine ostvaruju svoje političko i kulturno djelovanje.

Postoje mnoga istraživanja, znanstveni radovi pa čak i knjige koje se bave nacionalnim manjinama, ali svaka od njih ima određeni aspekt s kojim se bavi, a da je povezan s nacionalnim manjinama, bilo u Hrvatskoj ili izvan nje. Ovaj rad je sinteza radova koji su se bavili osnovnim aspektima nacionalnih manjina. Rad prezentira uspjehe koji su postignuti u političkom,

društvenom, socio-demografskom i kulturnom području kada su u pitanju manjine u Hrvatskoj, ali je istovremeno i podsjetnik na izazove, kako sadašnje, tako i buduće.

1.1. Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet istraživanja je analiza nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, odnosno analiza njihovoga prostornoga razmještaja i regionalnoga značaja te veličine manjinskoga kontingenta u apsolutnom i relativnom smislu. Glavni cilj istraživanja diplomskoga rada je utvrditi na koji način su nacionalne manjine utjecale na demografski, društveni i povijesni razvoj prostora u kojima su značajnije prisutne. Sukladno veličini manjinskih populacija u povijesno dinamičnim etničkim prostorima (uglavnom graničnim) jedan od ciljeva istraživanja je pojasniti promjene etničko-demografske slike Hrvatske kroz povijest (osobito nakon ratnih zbivanja s početka 1990-ih godina), a s obzirom na brojnost nacionalnih manjina te njihov pravni, zakonodavni, institucijski i formalni položaj. Poseban naglasak stavljen je na razvoj integracijskih pristupa u Hrvatskoj (i Europskoj uniji) te na percepciju nacionalnih manjina među hrvatskim stanovništvom. Ostali ciljevi istraživanja obuhvaćaju uže izdvojena tematska područja kao što je definiranje osnovnih prava, razina djelovanja te značaja nacionalnih manjina u društvenom i ukupnom razvoju Hrvatske i pojedinih njezinih dijelova. Diplomski rad predstavlja sintezni pristup problematici manjinskih populacija u Hrvatskoj prema dostupnim podacima, strateškim dokumentima i izabranim primjerima, povezujući pritom demografski i sociološki aspekt razumijevanja njihove važnosti u nekom prostoru, ukupnoj populaciji i društvu.

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

U radu će se koristiti relevantna istraživanja vezana uz problematiku nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Koristit će se istraživanja koja je proveo Siniša Tatalović samostalno i/ili u suradnji sa Tomislavom Lacovićem te Ružicom Jakešević. Siniša Tatalović se zajedno sa suradnicima uvelike bavio temom nacionalnih manjina i njihovim pravima te pravnim i političkim položajem u Republici Hrvatskoj. Ovdje je uz Tatalovića bitno spomenuti i Antoniju Petričušić koja se također bavila manjinskom politikom Hrvatske u članku “Četvrt stoljeća hrvatske manjinske politike: razvoj, stanje i prijedlozi za poboljšanje“ te je svojim uvidom u stanje manjinskih politika, ukazala na glavne probleme koji bi morali biti ispravljani u zakonu Republike Hrvatske kako bi se osigurao bolji položaj nacionalnih manjina. Važno je spomenuti Dražena Živića koji se bavio etničkim promjenama hrvatskog prostora nakon Drugog svjetskog rata pa do prve polovice 20. stoljeća. Dražen Živić se najviše bavio područjem Istočne Hrvatske (Slavonija, Baranja..), ali nije zanemario ni ostatak Hrvatske. Nadalje Jadranka Čačić – Kumpes

je zajedno sa suradnicom Snježanom Gregurović i suradnikom Josipom Kumpesom, objavila rad koji se bavi stavovima prema migrantima u Hrvatskoj. Njihov rad daje uvid u stav Hrvata prema migrantima, strancima i drugim nacionalnim manjinama u svojoj zemlji. Važno je proučiti kako Hrvati razmišljaju kada je riječ o drugim nacionalnostima jer se na taj način može vidjeti gdje su potrebna poboljšanja kako bi druge nacionalne manjine, zajedno sa migrantima i ostalim stanovnicima bili bolje integrirani i prihvaćeni u hrvatskom društvu. Ovdje su nabrojana temeljna istraživanja/članci koji će se koristiti u radu, ali su pomoću njih obuhvaćeni glavni ciljevi rada.

1.3. Metodološki pristup

Postavljeni ciljevi istraživanja definirani u jednom od prethodnih poglavlja kroz rad su se konkretizirali koristeći opću metodologiju i standardni analitički postupak. Iz općega metodološkoga okvira, koristile su se metode kojima su izdvajani osnovni zaključci važni za razumijevanje razvoja manjinskih populacija u Hrvatskoj, osobito povijesnih, društvenih i drugih okolnosti koje su utjecale na brojnost i prisutnost nacionalnih manjina u određenim dijelovima Hrvatske, kao što su primjerice metoda induktivnoga i deduktivnoga zaključivanja te metode kompilacije i deskripcije. Standardni analitički postupak u radu se temelji na metodama analize, sinteze i generalizacije (uopćavanja), a na temelju izbora određenih demografskih pokazatelja. Analizom je izdvojen opći pregled nacionalnih manjina, njihove brojnosti, prostornoga razmještaja i utjecaja na pojedine demografske strukture, prije svega na ukupnoj (nacionalnoj) razini, dok su u pojedinim poglavljima izdvojeni regionalni primjeri, sukladno njihovoj veličini, važnosti i/ili specifičnih obilježjima. Radi bolje preglednosti i jasnoće u samome radu, analitički podatci i zakonitosti su potvrđeni brojnim grafičkim, tabličnim i shematskim prikazima. Demografska važnost nacionalnih manjina pojašnjena je koristeći podatke popisa stanovništva u Hrvatskoj (od 1948. do 2011. godine) te ostalih publikacija Državnoga zavoda za statistiku. S obzirom na izražene nedostatke praćenja podataka o prostornoj pokretljivosti, nepostojanju registra stanovništva te ograničenost pristupa najnovijim podacima, korištene su procjene regionalnih institucija (ureda, odjela i sl.) i to uglavnom za integracijski i socio-ekonomski segment manjinskih populacija. Pregledom relevantnih zakonodavno-pravnih dokumenata izdvojene su glavne pretpostavke održivosti nacionalnih manjina važnih za razumijevanje prava i razina mogućih djelovanja manjina u Hrvatskoj, a istraživanjima koja su dosad provedena izdvojen je, na temelju stavova i iskustava hrvatskoga stanovništva, način percepcije manjina u hrvatskome društvu.

1.4. Osnovne hipoteze

Hipoteza 1. Prostorni razmještaj i veličina manjinskih populacija u Republici Hrvatskoj usko su povezani s dominantnim povijesnim, društvenim i političkim okolnostima razvoja pojedinih dijelova Hrvatske.

Hipoteza 2. Promjena etničko-demografske slike Republike Hrvatske nakon ratnih zbivanja 1990-ih godina potvrđuje važnost manjina za prostorni i demografski te ukupni razvoj Hrvatske, osobito u ratom najpogođenijim dijelovima Hrvatske.

Hipoteza 3. Regionalna demografska važnost nacionalnih manjina u Hrvatskoj ovisi o veličini manjinskoga kontingenta i identitetskim obilježjima, a najveća je u (po) graničnim dijelovima Hrvatske, tj. u povijesno dinamičnim prostorima izloženim najvećim destruktivnim faktorom (ratovima) ili s čestim upravno-teritorijalnim promjenama.

Hipoteza 4. Formalno djelovanje nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj u pojedinim je regijama manje izraženo, a integracijski pristup manje uspješan, osobito kod onih nacionalnih manjina koje su prostorno segregirane što može rezultirati promjenama socio-ekonomskih i razvojnih struktura.

Hipoteza 5. Održivost nacionalnih manjina u Hrvatskoj mora se temeljiti na postojećim načelima prava i djelovanja koja su utvrđena na zakonodavno-pravnoj (državnoj) razini, dok bi, u pravilu, integracijski pristup trebao biti izraženiji na regionalno-institucijskoj razini.

2. NACIONALNE MANJINE U HRVATSKOJ

2.1. Osnovna obilježja i prostorni razmještaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj

Pojam „nacionalna manjina“, u prijašnjoj državi Jugoslaviji, bilo je prisutna do 1963. godine, a kasnije su se počeli koristiti pojmovi narod i narodnost. Status naroda su imali stanovnici država koje su bile u sastavu SFRJ, a to su: Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i Muslimani. Nasuprot tome, status narodnosti su imali svi pripadnici čije su matične države bile izvan sastava SFRJ (Tatalović i Lacović, 2011: 377). Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2010. godine: „Nacionalna manjina [...] je skupina hrvatskih državljana čiji su pripadnici tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja“ (Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 2010).

Hrvatska je upravno-teritorijalno podijeljena na 21 županiju (20 županija i Grad Zagreb s posebnim statusom grada-županije) koje predstavljaju hijerarhijski najveću prostorno-statističku razinu (uz onu državnu). U gotovo svim županijama, Hrvati čine više od polovice stanovništva. Udio Hrvata je veći od 90% u dvanaest županija, dok u dvije županije (Istarska i Vukovarsko-srijemska) je njihov udio manji od 80%. Hrvatska teritorijalno obuhvaća površinu od 56.594 km², a dvije trećine stanovništva Hrvatske živi na jednoj trećini ukupnog prostora. Prema službenim procjenama iz 2019. godine, u Gradu Zagrebu živi 20% ukupnog stanovništva Hrvatske. Gustoća naseljenosti Grada Zagreba je i dalje u porastu. S druge strane, u Ličko-senjskoj županiji živi tek 1% stanovnika Hrvatske te gustoća naseljenosti kontinuirano pada već 30 godina. Gustoća naseljenosti ruralnih područja i područja koja su prometno izolirana je manja u odnosu na gradska područja. Područje Gorske Hrvatske, Dalmatinske zagore i Slavonije bilježi spomenuti pad gustoće naseljenosti, dok gradovi poput Zagreba, Splita i Rijeke (i njihova šira urbana područja) imaju kontinuirano povećanje gustoće naseljenosti. Hrvatska je, kao što će kasnije biti izdvojeno, većinom homogena zemlja. Hrvatsko stanovništvo je zastupljeno sa 90,4% cjelokupnog stanovništva (Hrvatska.eu – zemlja i ljudi).

Prema posljednjem popisu iz 2021. godine, u Republici Hrvatskoj je zabilježeno 3.888.529 stanovnika (Državni zavod za statistiku). Usporedbom podataka popisa iz 2021. godine o ukupnom broju stanovništva Republike Hrvatske sa podacima popisa stanovništva iz 2011. godine (4.284.899 stanovnika), Hrvatska bilježi pad broja stanovnika za 396.370 stanovnika. Podatci o strukturama još nisu objavljeni za Popis 2021. godine tako da će se dalje koristiti podatci o nacionalnim manjinama iz popisa 2011. godine. Prema popisu iz 2011. godine, od ukupnog broja stanovnika, 328.738 je pripadnika nacionalnih manjina. Prema navedenom popisu, Hrvatska ima 22 nacionalne manjine u svojoj zemlji. Najbrojniji su Srbi 4,36% (186.633), nakon njih slijede Bošnjaci 0,73% (31.479), Talijani 0,42% (17.807), Albanci 0,41% (17.513), Romi 0,40% (16.975), Mađari 0,33% (14.048) te Slovenci 0,25% (10.517). Ostale manjine sa manjim brojem pripadnika čine Crnogorci, Austrijanci, Bugari, Česi, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Turci, Ukrajinci, Židovi i Vlasi (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

Srbi su najbrojnija nacionalna manjina u Hrvatskoj. Počeli su naseljavati prostore Hrvatske u 16. stoljeću. Najviše su naseljavali područje Like, Banovine, Korduna, dijelove sjeverne Dalmacije, istočne i zapadne Slavonije. Nakon Srba slijede Bošnjaci koji uglavnom žive u gradovima. Talijani žive na području Istre i Rijeke te u pojedinim dijelovima zapadne Slavonije, dok Mađari žive u selima istočne Slavonije i Baranje (Hrvatska.eu – zemlja i ljudi).

Crnogorci pretežito žive u većim gradovima kao što su Zagreb, Rijeka, Pula, Split i Dubrovnik (Klempić Bogadi, Župarić – Iljić i Podgorelec, 2017: 163 - 164). Slovenci uglavnom žive na hrvatsko-slovenskom pograničju, u Istri, Rijeci, Opatiji, Gorskom kotaru, Zagrebu i drugim većim gradovima, a Albanci su naselili područje oko Zadra (Hrvatska.eu – zemlja i ljudi).

2.2. Povijesni migracijski procesi i stvaranje manjinskih populacija u Hrvatskoj

Migracije su jedan od oblika prostorne pokretljivost stanovništva. Migracije mogu uključivati pojedinca ili cijele skupine ljudi. Dijele se na privremene, kada osoba na određeni period napusti svoje mjesto stalnog prebivališta, ali se u njega vrati, i stalne, kada osoba trajno promijeni svoje mjesto prebivališta. Migracije mogu biti dnevne, tjedne, mjesečne ili godišnje. Postoje vanjske i unutarnje migracije. Kod unutarnjih migracija, osobe migriraju unutar granica svoje države, a kod vanjskih migracija, osobe migriraju izvan državnih granica (Enciklopedija.hr). Za Hrvatsku, a s obzirom na dinamične povijesne, društvene, političke i ekonomske okolnosti te česte upravne i teritorijalne promjene, važne su migracije prema kriteriju dobrovoljnosti. Razlikujemo dvije osnovne vrste prisilnih migracija, dobrovoljne i prisilne, s obzirom na to da je hrvatski prostor kroz povijest obilježen učestalim ratovima na njenom prostoru, njenim granicama ili u blizini njezinih granica. Tim su se povijesnim migracijskim procesima stvarale manjinske populacije u Hrvatskoj koje u suvremenoj demografskoj stvarnosti odražavaju regionalne i povijesne okolnosti. Ne ulazeći u složena geostrateška i povijesna zbivanja na našim prostorima, na primjeru Hrvatske se potvrđuje činjenica kako su ratna zbivanja bila najveći destruktivski faktor za demografski i prostorni razvoj Hrvatske. Ratovi narušavaju ravnotežu u svim aspektima jedne države te su ljudi prisiljeni ili barem osjećaju potrebu, preseliti u neko drugo, sigurnije područje. Kada se na jednom teritoriju dogodi propadanje kvalitete životnih uvjeta, bilo da je razlog slabljenje gospodarstva, strah za vlastiti i za živote vlastite obitelji ili neki treći razlog, ljudi počnu bježati u područja koja su sigurnija za život. Kada se spominju bolji uvjeti života, to ne mora biti samo financijska sigurnost, nego traženje osoba istih svjetonazora zato što se u njihovoj sredini, tijekom rata, svjetonazor njihovog društva promijenio (Opitz, 1999). Takav slučaj se dogodio u Hrvatskoj tijekom Domovinskog rata kada su s određenih područja, na kojima su činili manjinu stanovništva, bježali Srbi, odnosno Hrvati jer su se smatrali ugroženim. Primjerice 1991. godine su prema popisu stanovništva u Požeško-slavonskoj, Sisačko-moslavačkoj i Ličko-senjskoj županiji, Srbi činili natpolovičnu većinu, dok je 2001. godine, popis pokazao kako su te županije imale većinsko stanovništvo hrvatskog porijekla. Situacija se izmijenila zato što su Srbi počeli bježati prije ratnih događanja, a naročito tijekom rata i pred njegov kraj

(Pažanin, 2006). U nastavku će se izdvojiti primjeri pojave i razvoja manjinskih populacija u specifičnim dijelovima Hrvatske, primjerice Slavoniji, Istri, Međimurju i središnjoj Hrvatskoj, s navedenim osnovnim povijesno-društvenim okolnostima doseljavanja na hrvatski prostor.

Razloge dolaska romske nacionalne manjine na teritorij Republike Hrvatske potrebno je tražiti u povijesti dolaska Roma u Europu. Pošto su Romi nomadski narod, i često su u povijesti selili s jednom područja na drugo, podatci o njihovom porijeklu i početku seoba su vrlo nepouzdati i nepotpuni. Smatra se kako su Romi krenuli u seobe zbog ratnih događanja u indijskim državama. Prvi zapisi o Romima u Europi su iz 1100. godine kada se opisuje dolazak jedne romske skupine na planinu Atos u Grčkoj. Prvi zapisi o Romima na području Republike Hrvatske datiraju iz 1362. godine u Dubrovniku, a 1885. godine se prvi puta spominju u Zagrebu. Prvi Romi su stigli u Hrvatsku zbog turske ekspanzije nakon bitke kod Galipolja, te su se bavili trgovinom, bili su krojači, mesari, i bavili su se glazbom (Hrvatić i Ivančić, 2000).

Češka manjina je na područje Hrvatske stigla krajem 18. stoljeća te je prilikom svog doseljenja naselila krajeve Slavonije, Posavine i Središnje Hrvatske (Veleposlanstvo Republike Češke u Zagrebu). Tijekom 19. stoljeća su formirane češke kolonije u varaždinskom, križevačkom, virovitičkom i požeškom kraju. Česi koji su stigli na područje Hrvatske tijekom 19. stoljeća, usko su povezani s početkom turizma na teritoriju Republike Hrvatske. Češke kolonije su do 1918. godine čuvale svoj jezik i narodne običaje, a kasnije se u jeziku i običajima izjednačavaju s Hrvatima, te su razlozi takve asimilacije česte ženidbe između Čeha i Hrvata. Prva grupa doseljenika Čeha je imala bitan utjecaj na modernizaciju hrvatske poljoprivrede i sela. Pošto su Česi bili uspješniji prilikom obrade zemlje i gradnja kuća koje su bile udobnije za život, potaknuli su Hrvate da se vode njihovim primjerom te su se s vremenom Česi i Hrvati izjednačili po pitanju životnog standarda. U drugoj skupini čeških migranata puno njih se bavilo obrtništvom dok su se u trećoj skupini koja je stigla prije Prvog svjetskog rata, Česi zapošljavali u tekstilnoj, kožarskoj i prehrambenoj industriji (Zlatković Winter, 1993: 311).

Talijani u Hrvatskoj su potomci doseljenika koji su pristigli iz Italije, uglavnom rasprostranjeni na primorskim mjestima poluotoka Istre i većine hrvatskih gradova. Početkom rata između Austro-Ugarske i Italije 1915. godine, talijanska kulturna društva, organizacije i stranke koje su bile smještene u Hrvatskoj bile su raspuštene i zabranjene. Nakon što se Austro-Ugarska raspala 1918. godine, talijanske snage su zauzele Istru, Rijeku i veći dio Dalmacije. Talijanska vlast je diskriminirala sve koji su se protivili pripajanju Italiji i ograničavala im političku slobodu. Talijanske vlasti su na okupirana područja doseljavale svoje državne

službenike u Vodnjanu, a nakon Drugoga svjetskoga rata veći dio Talijana napustio je Hrvatsku (Wikipedija, 2022).

Prvo njemačko naselje u Hrvatskoj se nalazilo u Varaždinu 1209. godine, dok su nešto kasnije naselili područje Virovitice, Petrinje, Samobora, Zagreba, Križevaca i Koprivnice. Nijemci su u Hrvatskoj radili kao obrtnici, činovnici, učitelji i vojnici. Nijemci su naseljavali područje Hrvatske tijekom oslobođenja austrijskih zemalja od turske vlast, kada se ukazala potreba za ponovnim učvršćenjem granice kako ne bi došlo do novih turskih provala i zato što je bilo potrebno naseliti opustošene krajeve. Njemačka naselja u 17. stoljeću u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu su bila rjeđe naseljena, a većina njih je živjela na području Zagreba. Nijemci koji su živjeli u Dalmaciji i Istri, bili su poslani od austrijske vlade kako bi obavljali razne činovničke, upravne poslove. Dolaskom Nijemaca se također razvijalo i gospodarstvo te su nastajala manja gospodarstva u selima i gradovima jer su njemački migranti širili radni duh koji je sličan pretkapitalističkoj društvenoj i gospodarskoj strukturi (Geiger, 1991: 321 - 323).

Povijest Mađara u Hrvatskoj je slabo obrađena, naročito između dva svjetska rata zbog slabog poznavanja mađarskog jezika od strane hrvatskih povjesničara i slabog poznavanja hrvatskog jezika od strane mađarskih povjesničara. Mađari koji su se nalazili u Slavoniji, nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, izgubili su podršku ugarske vlade koja ih je podupirala krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Prije nego što je prestala podržavati Mađare u Slavoniji, ugarska vlast je osnivala julijanska društva koja su kulturno i gospodarski pomagala slavonskim Mađarima. Mađari koji su živjeli u istočnoj Slavoniji tijekom međuratnog razdoblja nisu pretežito bili upoznati s političkom i društvenom situacijom u Mađarskoj zato što su glavna sredstva informiranja bili ili radio ili novine (Njari, 2016: 266 – 267).

Poljaci su na područje današnje Republike Hrvatske dolazili u doba Habsburške i Austro-Ugarske Monarhije iz Kraljevstva Galicije i Lodomerije. Poljski kolonizatori su naselili Posavinu krajem devetnaestog i početkom dvanaestog stoljeća, a u međuratnom razdoblju broj Poljaka se povećao te je na području Savske Banovine, prema popisu iz 1931. godine živjelo 3.875 Poljaka. Tijekom Drugog svjetskog rata su na području Crikvenice, Omišlja i Malinske na Krku boravile izbjeglice iz Poljske te su na molbu zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca u Hrvatsku stigli poljski svećenici (Dobrovšak i Žebec Šilj, 2015: 215).

2.3. Položaj i prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj

Kako bi se osigurala prava nacionalnim manjinama u Hrvatskoj, bilo je potrebno donijeti zakon koji će osigurati jednaka prava nacionalnim manjinama kao što ih osigurava i svim stanovnicima Republike Hrvatske. Prvi takav zakon je Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih ili nacionalnih zajednica ili manjina iz 1991. godine. Zakon je jamčio osnovna ljudska prava i slobode nacionalnim manjinama i zajednicama. Nadalje, nacionalne manjine su mogle sudjelovati u predstavničkim i drugim tijelima. Općine u kojima se nalazi više od polovina stanovnika (natpolovične većine) koji su pripadnici nacionalnih manjina, ostvaruju poseban status. Omogućeno je pravo obrazovanja na vlastitom jeziku i pismu nacionalnih manjina te kulturna autonomija manjina. Hrvatska se obvezala Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju Europskoj uniji donijeti novi ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, a sukladno tome Hrvatski sabor je u prosincu 2002. godine donio Odluku o proglašenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Novi zakon je sadržavao tadašnje najviše standarde zaštite nacionalnih manjina. Prema novom zakonu, manjine su mogle birati svoje predstavnike u tijela lokalne i područne (regionalne) samouprave. Osnovana su dva nova instituta: vijeća i predstavnici nacionalnih manjina u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Također je i osnovan Savjet za nacionalne manjine pomoću kojeg su se mogla predlagati uređenja i rješavati pitanja koja su bila vezana uz ostvarivanje i zaštitu prava i sloboda nacionalnih manjina. Kako bi mogla bolje pratiti provedbu Ustavnog zakona, Vlada Republike Hrvatske je donijela dva Akcijska plana za provedbu Ustavnog zakona. Prvi Akcijski plan je donesen 2008. godine, a drugi 2011. godine te je bio na snazi do 2013. godine. Akcijski plan iz 2011. godine je sadržavao i Obrazce s podacima o broju i postotku pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima te upravnim tijelima lokalnih jedinica. Pomoću tih Obrazaca se lakše pratila zastupljenost pripadnika manjina u spomenutim tijelima. Godišnja izvješća koja su sadržavala podatke o uspješnosti provedbe Akcijskog plana iz 2011, pokazala su visok stupanj provedbe istih. Od ukupno 88 mjera, njih 77 je provedeno, odnosno 87,5 %. Jednom godišnje, Vlada je dužna podnijeti Hrvatskome saboru Izvješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i o utrošku sredstava osiguranih iz državnog proračuna. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina je zadužen za koordinaciju izrade Izvješća (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

Uz prethodno navedena dva Akcijska plana za provedbu Ustavnog zakona iz 2008. i 2011. godine, Hrvatska vlada je donijela još dva dokumenta. Prvi je Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje 2013.-2020. godine, a drugi dokument je Akcijski plan za

provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje 2013.-2015. godine. Europska komisija koja je pratila napredak u realizaciji manjinskih prava pretežno je pratila ostvarenje prava onih manjina koje su bile brojčano značajne manjine u Hrvatskoj što je ujedno uključivalo i Rome. Sukladno tome, najviše se pratio napredak u ostvarenju prava Srba i Roma. Samim time, ostale zajednice nisu mogle tražiti ostvarivanje određenih prava koja su karakteristična za njihovu zajednicu. Pritisak Europske unije na Hrvatsku tijekom pregovora je rezultirao blagim porastom zastupljenosti nacionalnih manjina u tijelima državnih službi, ali se ta brojka ponovno smanjila kada je Hrvatska ušla u Europsku uniju. Komisija je nastavila pratiti sve obveze koje je Hrvatska prihvatila prilikom pregovora za ulazak u Europsku uniju. Iz izvješća koje je Komisija predala Vijeću i Europskom parlamentu, vidljive su manjkavosti u provedbi obveza, odnosno Komisija je iskazala zabrinutosti oko problematičnih područja jer smatra kako Hrvatska nije ostvarila željene rezultate oko zapošljavanja nacionalnih manjina u javnoj upravi, a uvjeti života pojedinih nacionalnih manjina nisu zadovoljavajući (primjerice romske) zbog čega je zatražena već angažiranost državnih institucija oko obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstva, zapošljavanja i sl. Hrvatska mora poticati svoje građane na toleranciju prema nacionalnim manjinama i poduzimati zaštitne mjere za sve koji su izloženi (mogućim) prijetnjama, diskriminaciji, neprijateljstvu i nasilju. Bez obzira na to što je Komisija stalno navodila kako su određena pitanja u Hrvatskoj ostala neadekvatno uređena, a bila su dio uvjeta za potpisivanje Pristupnog ugovora, pitanja nisu riješena. Hrvatska i dalje mora unaprijediti institucionalni i zakonski okvir na području zaštite ljudskih prava i prava nacionalnih manjina (Petričušić, 2017: 314 - 315).

3. DEMOGRAFSKI ZNAČAJ NACIONALNIH MANJINA U HRVATSKOJ

3.1. Etnički sastav stanovništva Hrvatske od 1948. godine do 1991. godine

Demografskim promjenama Hrvatske u razdoblju od 1948. do 1991. godine bavio se Dražen Živić (2004: 641 - 648) koji je u svojoj analizi došao do sljedećih zakonitosti koji su vezani uz etničku sliku Hrvatske. Povijesni i politički procesi koji su se događali u našoj bližoj povijesti, bitno su oblikovali našu današnju etnodemografsku sliku hrvatskog prostora. Još od davnina Hrvatska je bila privlačno mjesto za naseljavanje nehrvatskog stanovništva. Stanovništvo Hrvatske se odlikuje visokom etničkom homogenošću bez obzira na to što se nalazi na raskrižju europskih vjerskih krugova kao što su katolički, pravoslavni i islamski. Pod pojmom etničke homogenosti, pošto je u pitanju Hrvatska, radi se o većinskom udjelu hrvatskog

stanovništva u cjelokupnoj etničkoj slici Hrvatske. Do početka 20. stoljeća, mogu se izdvojiti dva velika povijesna razdoblja koja su utjecala na sekundarno naseljavanje hrvatskog prostora. Prvo razdoblje uključuje 16. i 17. stoljeće. Osmansko Carstvo je širilo svoj teritorij te su hrvatsko područje naseljavali Vlasi i Srbi, a izvorno hrvatsko stanovništvo je doživjelo djelomičnu islamizaciju. Drugo razdoblje obuhvaća 18. i 19. stoljeće. Pošto je Hrvatska u tom razdoblju bila pod vlašću Austro – Ugarske, austrijske i ugarske vlasti su poticale naseljavanje Nijemaca, Mađara, Čeha, Slovaka, Rusina, Srba i ostalih, da se nasele u krajevima koji su bili opustošeni ratom. Naročito se to odnosilo na Slavoniju i Baranju.

Hrvatski prostor je tijekom 20. stoljeća pogođen trima emigracijskim valovima koji su osjetno promijenili etničku sliku Hrvatske. Prvi emigracijski val se dogodio nakon završetka Prvog svjetskog rata, dok se drugi emigracijski val dogodio netom prije kraja te u poratnom razdoblju Drugoga svjetskoga rata. Treći emigracijski val se dogodio početkom 1990-ih kada je počela Velikosrpska agresija na Hrvatsku. Treći emigracijski val obuhvaća dvije vrste prisilnih migracijskih kretanja na prostoru Hrvatske. Prvi oblik je etničko čišćenje hrvatskog stanovništva koje su srpski agresori provodili u okupiranim i osvojenim dijelovima Hrvatske. Drugi oblik prisilnih migracija jest iseljavanje srpskog stanovništva iz ratom zahvaćenih područja. Potrebno je naglasiti kako srpsko stanovništvo nije iselilo planski niti je bilo ikakvog organiziranog etničkog čišćenja Srba iz Hrvatske, kao što se još i danas pokušava nametnuti teza kako je Hrvatska planirano i s namjerom etničkog čišćenja protjerala srpsko stanovništvo sa svojih prostora.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u Hrvatskoj je živjelo sveukupno 4.784.265 stanovnika (Tablica 1). Od sveukupnog broja stanovnika, njih 4.559.355, odnosno 95,3% stanovnika se nacionalno izjasnilo. Na prvom mjestu prema nacionalnosti, bili su Hrvati sa 78,1%, iza njih su slijedili Srbi sa 12,2%, Muslimani sa 0,9%, Slovenci sa 0,5%, Mađari sa 0,5% te svi drugi. U skupini neizjašnjenog stanovništva, isticali su se Jugoslaveni s 2,2%. Prema navedenim podacima, vidljivo je kako je Hrvatska i prije srpske agresije bila etnički homogeno stanovništvo, gdje su na prvom mjestu bili Hrvati s vidljivim odmakom od svih drugih etničkih skupina. Najniži udio hrvatskog stanovništva u ukupnom broju bio je 1981. godine kada je njegov udio iznosio 75,1%. Najviši udio hrvatskog stanovništva, Hrvatska je imala 1961. godine, s udjelom Hrvata od 80,3%. Jedino među popisno razdoblje kada je broj Hrvata bio smanjen je bilo u razdoblju 1971. – 1981., a razlog tome može se naći u niskim stopama nataliteta, europskom i prekomorskom iseljavanju te u izjašnjavanju hrvatskoga stanovništva Jugoslavenima, godine 1981.

Tablica 1: Kretanje broja i pokazatelj promjene Hrvata, Srba i ostalog stanovništva Hrvatske 1948. – 1991. godine

Godine	Ukupno	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznato
1948.	3,779.858	2,975.399	543.795	260.664
1953.	3,936.022	3,128.661	588.756	218.605
1961.	4,159.696	3,339.890	624.991	194.815
1971.	4,426.221	3,513.647	626.789	285.785
1981.	4,601.469	3,454.661	531.502	615.306
1991.	4,784.265	3,736.356	581.663	466.246
1948.-1953.	104,1	105,2	108,3	83,9
1953.-1961.	105,7	106,8	106,2	89,1
1961.-1971.	106,4	105,2	100,3	146,7
1971.-1981.	104,0	98,3	84,8	215,3
1981.-1991.	104,0	106,3	109,4	75,8
1948.-1991.	126,6	125,6	107,0	178,9

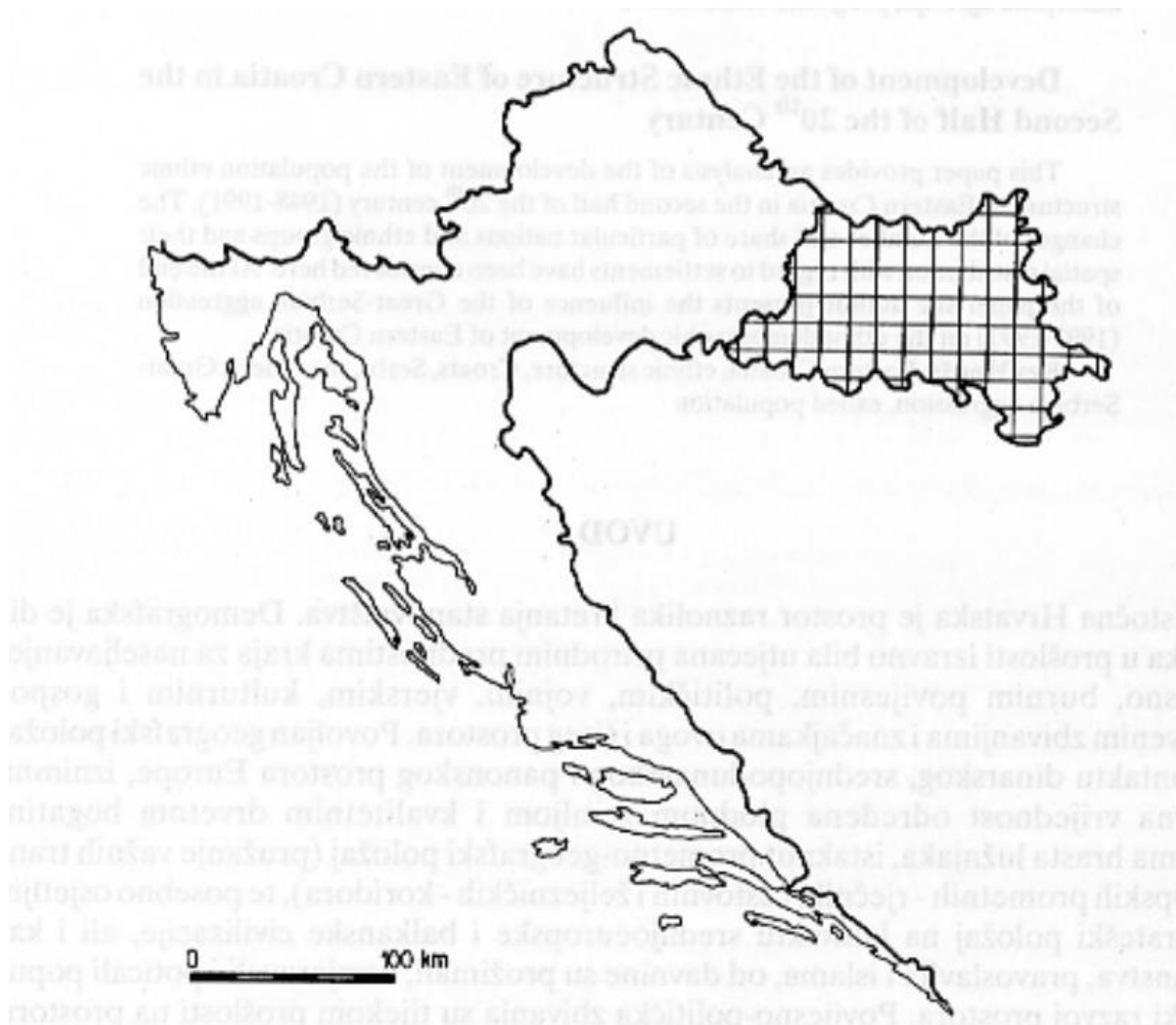
Izvor: Dražen Živić, 2004: 648

Crnogorci, Makedonci i Albanci, odnosno one etničke skupine čije su se matične republike/pokrajine nalazile na jugoistoku Jugoslavije, bilježile su relativno velik brojčani porast u razdoblju između 1948. i 1991. Spomenute skupine su bilježile porast zato što je Hrvatska bila relativno razvijenija od njihovih država koje su gospodarski zaostajale za Hrvatskom. Bez obzira na to što su Crnogorci, Makedonci i Albanci imali porast, zajedno su činili tek 0,6% ukupnog stanovništva Hrvatske, što i nije imalo neki značaj za etničku sliku zemlje. Uz porast broja Crnogoraca, Makedonaca i Albanaca, potrebno je spomenuti i Muslimane koji su u razdoblju od 1971. pa do 1991. imali porast od 135,5%. Razlog ovako velikog porasta broja Muslimana u Hrvatskoj su migracije iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku. S druge strane, Česi, Mađari, Nijemci, Poljaci, Rusini, Slovaci, Talijani, Bugari, Austrijanci itd., su imali značajnije smanjenje udjela u ukupnom broju stanovnika. Godine 1948., zajedno su imale udio od 5,9% u ukupnom stanovništvu te se taj broj 1991. godine smanjio na 2% stanovništva Hrvatske. Od navedenih skupina, znatnu depopulaciju u Hrvatskoj su imali Nijemci. Njihov broj stanovnika u Hrvatskoj, od 1948. do 1991. se smanjio za 74,0%. Najznačajniji pad su Nijemci doživjeli pred kraj Drugog svjetskog rata zbog ratnih stradanja.

U skupini neizjašnjenog stanovništva nalaze se Jugoslaveni koji su sve do 1991. godine činili značajnu komponentu etnodemografske slike Hrvatske. Kategorija Jugoslavena se prvi put u popisu stanovništva pojavila 1953. godine. Navedene godine, svega 0,4% osoba, od ukupnog stanovništva, se izjasnilo Jugoslavenima, što je za prvo pojavljivanje te kategorije

iznimno velik postotak. Nakon 1961. godine, kada se broj Jugoslavena smanjio, u sljedećem međupopisnom razdoblju, 1971. godine, ukupan postotak Jugoslavena je iznosio 1,9%, a već 1981. godine, taj udio je porastao na 8,3% ukupnog stanovništva Hrvatske. Na takav porast neizjašnjenog stanovništva, utjecao je neuspjeli pokušaj »Hrvatskoga proljeća« 1971. godine., a između ostaloga i smrt Josipa Broza Tita 1980. godine. Krajem 1980-ih godina, velikosrpski znanstvenici i političari su otvorili raspravu o tome koji narodi, odnosno narod se izjašnjavao Jugoslavenima. Ideja velikosrpskih znanstvenika i političara je bila da je većina Jugoslavena u Hrvatskoj srpskog podrijetla i da se zato broj srpskog stanovništva u popisima iz 1981. i 1991. trebao povećati. Odgovor na pitanje koje etničke skupine čine Jugoslaveni, daje Stjepan Šterc u svome istraživanju 1991. godine iz kojeg se doznaje kako se najveći udio Jugoslavena nalazi na područjima koja imaju etničku mješovitost. Istraživanje je ujedno pokazalo kako su u formiranju kategorije Jugoslavena, sudjelovale sve etničke skupine. Prema tome, ideja velikosrpskih političara i znanstvenika se ne može prihvatiti. Broj Jugoslavena se smanjio 1991. godine zbog raspada ideje jugoslavenstva kao i jačanja nacionalnih programa pa je tako udio Jugoslavena iznosio 2,2, %.

U nastavku će se obraditi promjene etničke strukture stanovništva u Istočnoj Hrvatskoj kao migracijski jednog od najdinamičnijih prostora Hrvatske u povijesti. Kroz povijest demografski razvoj Istočne Hrvatske je bio nestabilan zbog povijesno-političkih zbivanja na tom prostoru. Pošto su razdoblja u kojem je Istočna Hrvatska imala stabilan i prirodan populacijski rast vrlo kratkog vijeka od veće su važnosti bile česte izmjena stanovništva, ratna stradavanja i bolesti nego sam prirodni prirast stanovništva. Kao što je prikazano na slici (vidi slika 1), do kraja 1992. godine, područje Istočne Hrvatske su sačinjavale općine Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Osijek, Požega, Slatina, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja (Živić, 1998: 77). Popisi stanovništva koji su se provodili u razdoblju od 1948. do 1991. godine, temeljili su se na konceptu stalnog stanovništva. Stalnim stanovništvom se smatralo sve osobe koje su imale prijavljeno prebivalište u nekom naselju. Nije bilo bitno da se osoba nalazi u prijavljenom mjestu prebivališta ili ne. Takva metoda popisivanja stanovništva pomogla je obuhvatiti sve građane Hrvatske koji su bili na privremenom radu u inozemstvu, zajedno sa svojim obiteljima. Popisi stanovništva iz 1981. i 1991. godine, dijelili su stanovništvo na ono koje se nalazi u zemlji i na stanovništvo koje se nalazi u inozemstvu (Bara i Lajić, 2022: 338).

*Slika 1: Geografski položaj Istočne Hrvatske u Republici Hrvatskoj
Izvor: Dražen Živić, 1998: 76*

Godine 1941. tadašnja Kraljevina Jugoslavija nije izradila popis stanovništva zato što je počeo Drugi svjetski rat. Bilo kakva procjena etničkog sastava stanovništva na tom području je bila otežana iz razloga što popisi iz 1921. i 1931. godine nisu bili riješili pitanje etničke pripadnosti stanovništva na način koji bi bio zadovoljavajući. Cjelokupna slika naseljenosti područja je izmijenjena zbog demografskih gubitaka izazvanih ratom, bilo da su ti gubici bili neposredni (smrt) ili posredni (prisilne migracije stanovništva zbog ratnih opasnosti). Po završetku Drugog svjetskoga rata, objavljen je prvi službeni popis stanovništva Hrvatske (Živić, 1998: 81).

Tablica 2: Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1948. godine

Etnička pripadnost	Apsolutni pokazatelj	Razmjerni pokazatelj
Hrvati	484845	70.28
Srbi	133100	19.29
Slovenci	3429	0.5
Makedonci	359	0.05
Crnogorci	570	0.08
Neopredjeljeni Muslimani	407	0.06
Bugari	115	0.02
Česi	4284	0.62
Slovaci	8306	1.2
Rusi	996	0.14
Rusini - Ukrajinci	5359	0.78
Mađari	36294	5.26
Nijemci	7696	1.12
Ostali i nepoznato	4034	0.58
Svega	689894	100

Izvor: Dražen Živić, 1998: 85

Prema popisu iz 1948., na području Istočne Hrvatske, živjelo je 689.894 stanovnika (Tablica 2). S obzirom na etničku strukturu stanovništva, Hrvati su sačinjavali 70,3% dok su Srbi bili na drugom mjestu sa 19,3%. Nakon Srba, slijede Mađari sa 5,3%, Slovaci sa 1,2%, Nijemci sa 1,1%, Slovenci sa 0,5% te Makedonci, Crnogorci, Bugari, Česi, Rusi, Ukrajinci, neopredjeljeni muslimani i „nepoznato“ koji su zajedno činili 2,3% ukupnog stanovništva (Živić, 1998: 82). Razlog tome se može pronaći u planskom naseljavanju na području cijele Jugoslavije koje je uslijedilo nakon donošenja druge agrarne reforme 1945. godine. Mnoga sela u kojima su prije rata boravili Nijemci i Mađari ostala su prazna. Pošto su ta područja bila bogata plodnom zemljom, mnoge hrvatske obitelji su preselile na istok Hrvatske u potrazi za boljim životom. Kasnija međupopisna razdoblja od 1948. pa do 1971. godine ne bilježe značajnije promjene u popisu stanovništva, jedino se može uočiti kontinuirani rast broja Hrvata i Srba. Broj ostalih etničkih skupina ostaje relativno isti ili je u padu. Izuzetak predstavljaju Crnogorci i Makedonci čiji broj uvelike raste, ali pošto je riječ o malom broju stanovnika, njihov rast nema bitnijeg utjecaja na etničku sliku Istočne Hrvatske. Pošto ostale etničke skupine kao što su Nijemci, Mađari, Česi, Slovaci, Rusini, Ukrajinci itd, bilježe pad, može se govoriti o nekom obliku etničke homogenizacije naseljenosti. Razlog tome je vidljiva podjela udjela stanovništva u ukupnome broju stanovnika Istočne Hrvatske. S jedne strane hrvatsko

stanovništvo čini više od 70%, dok se s druge strane nalaze ostali pripadnici etničkih skupina, s naglašenom iznimkom srpskoga stanovništva (Živić, 1998).

Veće promjene u razvoju etnodemografske naseljenosti Istočne Hrvatske događale su se tijekom dvaju međupopisnih razdoblja između 1971. i 1991. godine. Tijekom prvog razdoblja između 1971. i 1981. zabilježen je velik pad broja Hrvata i Srba, a broj neizjašnjenog stanovništva je u porastu i tu su kategoriju uglavnom činili Jugoslaveni. Do velikog porasta neizjašnjenog stanovništva dovela su turbulentna društveno-politička događanja 1970-ih i 1980-ih godina u Hrvatskoj. Kao rezultat ovdje spomenutih društveno-političkih događanja, dolazi do porasta broj stanovnika koji su se izjašnjavali Jugoslavenima. Sukladno tome, prema popisu stanovništva koji je bio proveden 1981. godine, od cjelokupnog stanovništva Jugoslavenima se izjasnilo čak 11,2% stanovništva (Živić, 1998: 87 - 89). U drugom razdoblju od 1981. i 1991. zabilježen je suprotan proces. Početkom 1990-ih godina, nanovo se stvarala ideja o hrvatskoj samostalnosti, dok je s druge strane jačala ideja velike Srbije što je dovelo do promjena u izjašnjavanju hrvatskoga stanovništva tijekom provođenja popisa stanovništva. Takva izmijenjena i djelomice nepovoljna društveno politička situacija u Hrvatskoj izvršila je svoj utjecaj na objektivnost iskazivanja etničke pripadnosti. Spomenute promjene su omogućile slobodnije izjašnjavanje etničke pripadnosti. Sukladno tome, prethodno spomenuti Jugoslaveni koji su svrstani pod kategoriju neizjašnjenog stanovništva sa 11,2% su se smanjili na svega 3,6% te je vidljiv porast broja osoba koje se izjašnjavaju Hrvatima, Srbima i svima drugima, a koji su se u prethodnom popisu izjašnjavali Jugoslavenima. Prethodno navedene promjene koje su se događale u Hrvatskoj dovele su do sljedeće etničke slike Istočne Hrvatske: Hrvati 72,6%, Srbi 16,5%, Jugoslaveni 3,6%, Mađari 1,8%, Muslimani 0,5%, Slovaci 0,5%, Rusini 0,3% te 4,2% za kategoriju ostalo i nepoznato (Živić, 1998: 87 - 90).

Istočna Hrvatska je u razdoblju od 1948. pa do 1991. godine doživjela porast Hrvata za 33,6% dok je udio srpskog stanovništva porastao za 10,4% (Živić, 1998: 90). Kao što je već prethodno spomenuto, zbog povijesnih i političkih događanja na području cijele Hrvatske, Istočna Hrvatska je doživjela etničku homogenizaciju stanovništva u kojem hrvatsko stanovništvo ima većinski udio u ukupnome stanovništvu.

3.2. Promjene etničkoga sastava stanovništva Hrvatske nakon prisilnih migracijskih kretanja 1991. godine

Dražen Živić (2004: 649 – 658) se osim demografskom slikom Hrvatske u razdoblju 1948. – 1991., bavio i etničkim promjenama Hrvatske nakon srpske agresije, u kontekstu prisilnih migracija i etničkih promjena na ratom pogođenim područjima.

Etnodemografski razvoj Hrvatske od 1991. do 2001. godine se odvijao unutar društveno-političkih i ratnih/poratnih zbivanja koje je nametnula srpska agresija na Hrvatsku. Hrvatska je, prema popisu 1991. godine, imala sveukupno 4.784.265 stanovnika, od ukupnog broja stanovnika 3.736.356 (78,10%) je bilo Hrvata, a srpskog stanovništva je bilo 581.663 (12,16%) (Tablica 3). U prvoj polovici 1991. godine prisilne migracije su imale sve izraženiji utjecaj na razvoj stanovništva Hrvatske. Kada se govori o prisilnim migracijama 1991. godine, riječ je o prognanicima s hrvatskih prostora. Velik broj hrvatskih naselja je bio razoren zbog srpskih napada. Gotovo polovica hrvatskog prostora je bila pogođena ratnim aktivnostima. Pod srpskom okupacijom se nalazilo 1.074 naselja sa stalnim stanovništvom. U okupiranim naseljima, živjelo je 287.830 Srba i 203.656 Hrvata, što znači da je 52,4% ukupnog stanovništva u tim naseljima činila srpska populacija, dok je hrvatska populacija činila 37,1% ukupnog stanovništva okupiranih naselja. Od tih 1.074 okupiranih naselja, srpsku većinu imalo je 708 naselja, a hrvatsku većinu je imalo 344 naselja, s time da je 20 naselja imalo većinu ostalog stanovništva ili je bilo bez stanovnika. Kako se srpska agresija pojačavala, prognanički tokovi i prisilne migracije se intenziviraju. Hrvatska je u proljeće 1992. godine bila suočena s izbjegličkom krizom zbog srpske oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu. Izbjeglička kriza je dosegla svoj vrhunac krajem 1992. godine nakon čega slijedi djelomično smirivanje iseljeničke krize usmjerene prema Hrvatskoj, ali i njeno jačanje u Hrvatskoj s obzirom na tijek i trajanje velikosrpske agresije.

Zbog srpske agresije, oko pola milijuna stanovnika Hrvatske je bilo prisiljeno napustiti svoje domove krajem 1991. godine. Stanovnici koji su bili protjerani, uglavnom su bili iz okupiranih naselja, ali je bilo i onih koji su odlazili iz neokupiranih i djelomice okupiranih naselja iz straha za svoju sigurnost, sigurnost svojih članova obitelji ili su imali neki drugi razlog. Prva masovna progonstva započela su u srpnju 1991. godine te je broj prognanika iznosio 30.000. Stanovnici okupiranih područja su bili protjerivani bez obzira na to što je u siječnju 1992. godine potpisano Sarajevsko primirje i što su par mjeseci kasnije, u proljeće, u Hrvatsku stigle vojne snage UN-a. Usprkos dolasku UN-a, s hrvatskog područja je bilo

protjerano 25.000 stanovnika i to uglavnom Hrvata. Godine 1996. Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske objavio je podatke o ukupnom broju prognanika. Prema tim podacima, sveukupno je bilo 174.243 osoba prognano te je od sveukupnog broja, 93,3% bilo Hrvata, a 6,7% preostalih skupina.

Izbjeglice i prognanici iz Bosne i Hercegovine i Jugoslavije koji su pobjegli u Hrvatsku, izbjeglice iz Hrvatske koje se nalaze u inozemstvu te raseljeni i iseljeni Srbi iz Hrvatske, najbrojnije su kategorije koje su sudjelovale u prisilnim emigracijama odnosno imigracijama u razdoblju između 1991. i 2001. godine. Točni podatci o opsegu ratnih i prisilnih migracija ni danas nisu poznati. Bez na to što obzira što nemamo točne podatke, migracije koje su se događale između 1991. i 2001. godine imale su etničku komponentu te su ujedno i utjecale na buduću etničku sliku Hrvatske. Navedene kategorije, izbjeglice i prognanici se moraju statistički popisivati kao migracijska kretanja nastala kao posljedica etničkoga čišćenja i ne mogu se tumačiti kao iseljeno stanovništva iz Hrvatske u okviru klasičnih emigracijskih valova. Također, ne smije se zaboraviti kako je u klasičnim emigracijskim strujama rat bio uzrok socijalne nesigurnosti i gospodarskih kretanja, što je pak bio potisni čimbenik za iseljavanje. Ovdje se vrlo lako može smatrati kako je i odlazak Srba iz Hrvatske bio dio etničkog čišćenja, što nije točno nego je njihov odlazak samo dio prisilnih migracija koje su nastale zbog rata. Etnička struktura 2001. godine bila je pod utjecajem prostorne selektivnosti migracijskih kretanja. Područja koja su bila zahvaćena ratom - najčešće bivša okupirana područja Hrvatske – su ujedno bila i područja u kojoj je puno stanovnika migriralo. Utjecaj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine kao i Jugoslavije, vidljiv je samo u slučaju kada osobe mijenjaju izbjeglički status u useljenički.

Godine 2001. Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice Ministarstva za javne radove, obnovu i graditeljstvo je objavila podatke prema kojima je vidljivo kako je proces povratka prognanika na Hrvatska područja koja su oslobođena 1992. – 1995. godine, gotovo u potpunosti završen. Međutim, povratak u hrvatsko Podunavlje je tekao sporije iz razloga što je to područje tek u siječnju 1998. godine došlo pod kontrolu Hrvatske. Nadalje, još jedan od razloga otežanog povratka u hrvatsko Podunavlje su velika ratna razaranja zbog kojih su uništene i/ili oštećene brojni infrastrukturni sustavi. Sveukupno se na hrvatsko područje vratilo 197.650 osoba u razdoblju od 1995. do kolovoza 2001 godine. U ukupan broj povratnika nisu uključene osobe koje su se vratile u naselja koja nisu bila okupirana, ali su bila ugrožena ratom, kao ni oni čiji su domovi imali samo prvi, drugi ili treći stupanj oštećenja ili nisu uopće imali oštećenja.

Između 1996. i 2001. u Hrvatsku se vratilo 84.930 Srba. Kako bi se mogli vratiti u Hrvatsku, srpski povratnici su morali sa sobom imati hrvatske dokumente, broj podnesenih zahtjeva za povratak i zahtjeva za povrat imovine, ako je bila privremeno predana u najam. Povratak Srba ovisio je i o tome je li povratak bio organiziran ili spontan, izvan sustava praćenja ili skrbi.

Prema popisu stanovništva 2001. godine, zabilježen je pad od oko 350.000 stanovnika u razdoblju 1991. – 2001. godine (Tablica 3.). Rezultati popisa pokazuju negativnu migracijsku bilancu (razlika između broja useljenih i iseljenih osoba iz Hrvatske) od okvirno 300.000 stanovnika, a to je uglavnom prouzrokovano prisilnim ratnim i ostalim migracijama stanovništva. Pošto popis 2001. godine u ukupan broj stanovnika (Tablica 3.) Hrvatske nije uvrštavao one osobe koje imaju prebivalište u Hrvatskoj, ali su izvan Hrvatske bili duže od najmanje godinu dana, a svi popisi prije 2001. godine su koristili drugačiju metodologiju popisivanja, potrebno je naglasiti kako prethodno navedeni podatci o padu broja stanovnika između 1991. i 2001. godine nisu u potpunosti točni. Prognanici su se uvrštavali u stanovništvo naselja gdje su boravili prije rata, bez obzira jesu li u trenutku popisivanja bili prisutni ili su se nalazili u progonstvu.

Bez obzira na to što je Hrvatska u razdoblju između 1991. i 2001. imala pad stanovništva, zabilježen je rast hrvatske etničke skupine relativno za 6,4%. Uz porast hrvatske etničke skupine, porast su bilježili Albanci (25,3%), Nijemci (10,1%), ostale etničke skupine (47,2%) te sve osobe koje se nisu željele etnički izjasniti (8,8%). Romi, Rusi i Austrijanci koji su uvršteni u skupinu »ostali« su imali najveću stopu demografskog rasta. Njihov udio u ukupnom broju stanovništva Hrvatske se povećao sa 0,46% na 0,64%. Posljednji tragovi Jugoslavena su zabilježeni u popisu iz 2001. godine kada se samo 176 osoba izjasnilo Jugoslavenima (Živić, 2004).

Tablica 3: Stanovništvo Hrvatske prema etničkom sastavu 1991. – 2001. godine

Narodnosna pripadnost	Apsolutni pokazatelj		Relativni pokazatelj		Indeks promjene apsolutnog broja
	1991.	2001.	1991.	2001.	
UKUPNO	4,784.265	4,437.460	100,0	100,0	92,8
Hrvati	3,736.356	3,977.171	78,10	89,63	106,4
Muslimani/ Bošnjaci	43.469	20.755*	0,91	0,47	47,7
Srbi	581.663	201.631	12,16	4,54	34,7
Albanci	12.032	15.082	0,25	0,34	125,3
Česi	13.086	10.510	0,27	0,24	80,3
Slovenci	22.376	13.173	0,47	0,30	58,9
Mađari	22.355	16.595	0,47	0,37	74,2
Nijemci	2.635	2.902	0,06	0,07	110,1
Rusini	3.253	2.337	0,07	0,05	71,8
Slovaci	5.606	4.712	0,12	0,11	84,1
Talijani	21.303	19.636	0,45	0,44	92,2
Ukrajinci	2.494	1.977	0,05	0,04	79,3
Ostali	29.801	43.874	0,62	0,99	147,2
Nisu se nac. izjasnili	73.376	79.828	1,53	1,82	108,8
Jugoslaveni	106.041	-**	2,22	-	-
Regionalno izjašnjeni	45.493	9.302	0,95	0,21	20,4
Nepoznato	62.926	17.975	1,32	0,41	28,6

Izvor: Dražen Živić, 2004: 658

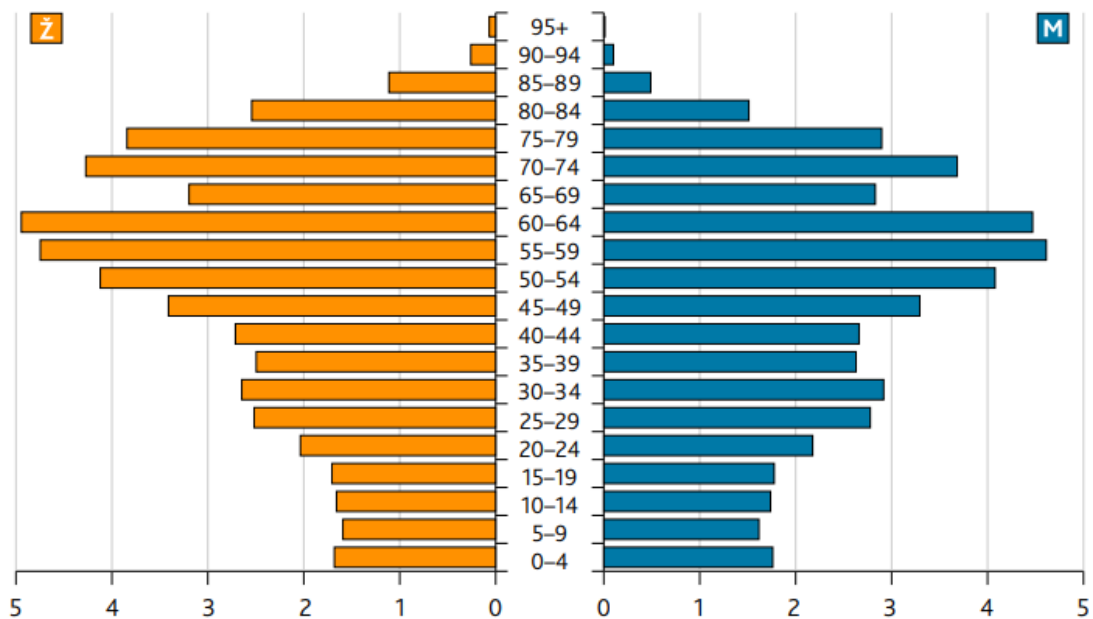
3.3. Socio-demografski aspekti nacionalnih manjina

Sanja Klempić Bogadi je zajedno sa svojim suradnicima Dragom Župarić-Iljićem i Sanjom Podgorelec (2017: 151 – 164) napisala rad naslova: „Neki aspekti sociodemografskog položaja nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“. U svom radu su pozornost usmjerili na demografske pokazatelje promjena nacionalnih manjina s obzirom na prostorni razmještaj po županijama u tri međupopisna razdoblja, s time da će se u ovom poglavlju naglasak staviti na razdoblje 2011. godine.

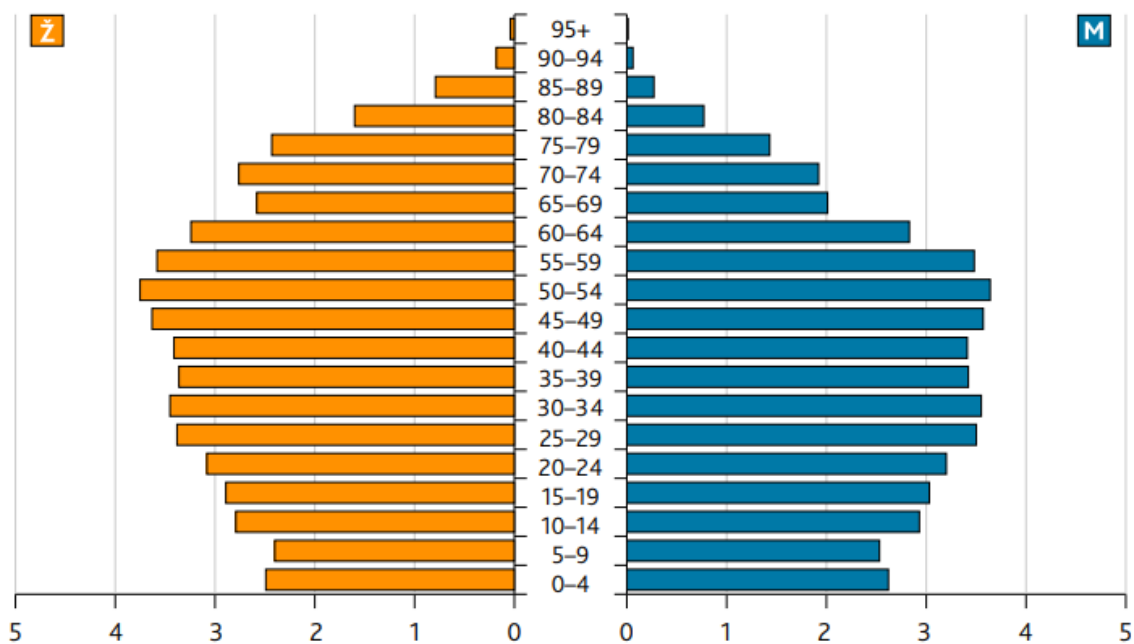
S obzirom na prostorni razmještaj nacionalnih manjina po županijama, Krapinsko-zagorska županija je na prvom mjestu po etničkoj homogenosti. Od ukupnog broja stanovništva Krapinsko-zagorske županije, 98,8% ih se izjasnilo Hrvatima, 0,4% pripadnicima nacionalnih manjina, a 0,6% se odnosi na ostale koji su neraspoređeni, neizjašnjeni i nepoznati. Iza Krapinsko-zagorske županije, sa oko 95% stanovništva koji su se izjasnili Hrvatima, slijede

Varaždinska, Splitsko-dalmatinska, Zagrebačka, Koprivničko-križevačka i Brodsko-posavska županija, dok su Dubrovačko-neretvanska, Međimurska, Grad Zagreb, Zadarska, Virovitičko-podravska i Požeško-slavonska županija imale između 90% i 94,9% izjašnjenih Hrvata. U navedenim županijama, najbrojniji su Srbi kao nacionalna manjina. Iznimku čine Krapinsko-zagorska županija u kojoj su najbrojniji Slovenci i Međimurska županija u kojoj su najbrojniji Romi. Od svih županija u Hrvatskoj, Istarska županija ima najsloženiju etničku sliku i najniži udio Hrvata. Udio Hrvata u Istarskoj županiji iznosi 68,3%, pripadnika nacionalnih manjina je 16,2%, 12,1% je osoba koje su se izjasnile regionalno, ostalih narodnosti je 0,40%, 0,64% ih se izjasnilo u vjerskom smislu, a 2,3% je neraspoređeno, neizjašnjeno i nepoznato. Zanimljiva je činjenica kako se u Istarskoj županiji, apsolutno i relativno najviše osoba regionalno deklariralo, odnosno izjasnilo Istranima. U Istri živi 70,4% svih Talijana u Hrvatskoj, što čini 6% stanovništva Istre. Nakon Talijana, Srbi su na drugom mjestu u Istri sa 3,5% ukupnog stanovništva. U Istri se također nalaze i Bošnjaci i čine 3% ukupnog stanovništva. Sljedeća županija sa složenom etničkom strukturom je Vukovarsko-srijemska županija u kojoj je zabilježen najveći udio nacionalnih manjina – 19,8%. Hrvati čine 79,2%, a Srbi 15,5%. Udio ostalih nacionalnih manjina iznosi manje od 1% (Klempić Bogadi i sur., 2017: 156).

Proučavanjem prikazanih histograma dobno-spolne strukture nacionalnih manjina (Slika 2) u Hrvatskoj i dobno-spolne strukture stanovništva hrvatske narodnosti (Slika 3), vidljiva je razlika u bazama i dijelu histograma koji se odnosi na mlađe stanovništvo. Baza i dio histograma koji se odnosi na mlađe stanovništvo je uži kod pripadnika nacionalnih manjina u odnosu na histogram pripadnika hrvatske nacionalnosti. Mladi u dobnoj skupini od 0 do 14 godina čine kod nacionalnih manjina 10,1% (33.055 stanovnika) ukupne populacije. U starijim dobnim skupinama kod nacionalnih manjina i kod opće populacije (ovdje se misli na stanovnike koji su hrvatske narodnosti) više je žena nego muškaraca u starijim dobnim skupinama. Pripadnici hrvatske narodnosti imaju povoljniji dobnii sastav u odnosu na nacionalne manjine, ali su demografski proces u Hrvatskoj i dalje nepovoljni što se vidi i u visokom stupnju starenja ukupne populacije stanovništva. Indeks starenja (107) pokazuje da je udio starih osoba, koji iznosi 15,8%, nadmašio udio mladih koji je iznosio 16,8%.

Slika 2: Dobno-spolni sastav pripadnika nacionalnih manjina, 2011.
Izvor: Klempić Bogadi i sur. 2017: 162

Slika 3: Dobno-spolni sastav stanovništva hrvatske narodnosti, 2011.
Izvor: Klempić Bogadi i sur., 2017: 162

Analiziramo li tablicu 4. koja prikazuje dobni i spolni sastav stanovništva po narodnosti, mogu se uočiti razlike u dobnim skupinama između pripadnika različitih narodnosti. Najmlađu dobnu strukturu imaju Romi čija je skoro polovica stanovništva mlađa od 15 godina, odnosno njih 44,4% je mlađe od 15 godina. Razlog tome je što Romi imaju veći prirodni priraštaj u odnosu na prosjek Hrvatske. Vidljivo je u tablici kako Romi imaju manji udio, samo 1,5%

svojih pripadnika u starijim dobnim skupinama od 65 godina i više, što bi značilo i da kraće žive u odnosu na druge pripadnike nacionalnih manjina. Potrebno je spomenuti i Srbe pošto su najbrojnija nacionalna manjina u Hrvatskoj. Srbi imaju nepovoljnu dobnu strukturu s relativno malim udjelom mladog stanovništva koji iznosi 6,5% od ukupnog srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Prosječna starost srpskog stanovništva je 53,1 godina te je jedna trećina navedenog stanovništva stara 65 i više godina. Albanci imaju povoljnu dobnu strukturu jer imaju 23,1% stanovnika u dobnjoj skupini od 0 do 14 godina, udio stanovništva starog 65 i više godina iznosi 5,6%, a prosječna starost stanovništva iznosi 32,4 godine. Najnepovoljniju dobnu strukturu imaju Slovenci, Crnogorci, Bugari i Nijemci. Prosječna starost Slovenaca je 59,7 godina, a uzrok tome je relativno mali udio mladih, samo 2,5% je mlađih od 15 godina, dok je starih 65 i više godina 41,9%. Crnogorci imaju trećinu pripadnika starijih od 65 godina, a prosječna starost je 56,5 godina. Pošto nema podataka o novijim doseljenjima Crnogoraca u Hrvatsku, može se pretpostaviti da se uglavnom radi o Crnogorcima koji su doselili u vrijeme SFRJ. Nijemci su još jedna od nacionalnih manjina koja ima relativno nepovoljniju dobnu strukturu u odnosu na druge nacionalne manjine. Razlog tome se djelomično može objasniti činjenicom kako je njihov broj u Hrvatskoj ostao relativno jednak posljednjih 50-ak godina. Pripadnici njemačke narodnosti imaju 37,3% starijih od 65 i više godina. Pripadnicima bugarske nacionalne manjine se izjasnilo 350 osoba prosječne starosti 57,7 godina. Njih 120 živi u Gradu Zagrebu, dok je preostali dio Bugara raseljen po ostalim županijama. U budućnosti se može očekivati depopulacija Bugara i Nijemaca u Hrvatskoj jer posljednjih godina nije bilo većih doseljenja u Hrvatsku (Klempić Bogadi i sur., 2017: 163-164).

Tablica 4: Pokazatelji dobnog i spolnog sastava stanovništva po narodnosti, 2011

Narodnost	Velike dobne skupine (%)			Indeks starosti	Prosječna starost	Koefficient feminiteta
	0-14	15-64	65 i više			
Hrvati	15,8	67,4	16,8	107,0	41,0	107,6
Albanci	23,1	71,3	5,6	24,4	32,4	79,7
Austrijanci	11,8	62,6	25,6	217,1	47,1	86,8
Bošnjaci	11,9	75,8	12,3	103,1	41,8	88,4
Bugari	2,0	65,4	32,6	1628,6	53,7	146,5
Crnogorci	3,0	61,9	35,2	1176,3	56,5	83,9
Česi	9,2	65,5	25,3	276,6	48,5	116,7
Mađari	8,2	61,9	29,9	364,1	50,7	123,0
Makedonci	4,7	66,2	29,0	613,3	52,6	121,5
Nijemci	7,0	55,7	37,3	528,7	54,1	97,4
Poljaci	3,1	79,5	17,4	557,1	49,6	390,5
Romi	44,7	53,9	1,5	3,3	21,9	98,7
Rumunji	8,0	80,5	11,5	142,9	40,8	188,1
Rusi	5,4	83,0	11,6	214,5	43,8	424,2
Rusini	8,3	63,6	28,1	340,0	50,0	111,6
Slovaci	10,5	68,0	21,5	205,2	46,1	114,5
Slovinci	2,5	55,7	41,9	1706,2	59,7	214,3
Srbi	6,5	61,2	32,2	492,4	53,1	104,8
Talijani	8,9	60,5	30,6	344,0	50,3	112,7
Turci	18,8	71,1	10,1	53,6	36,9	69,9
Ukrajinci	6,4	71,5	22,2	346,7	47,8	153,4
Vlasi	0,0	75,9	24,1	-	56,8	45,0
Židovi	6,5	66,2	27,3	421,2	52,5	95,8
Ostali	11,4	76,0	12,6	110,8	41,7	91,6
Regionalna pripadnost	7,0	63,8	29,2	420,3	50,8	97,5
Izjasnili se u smislu vjerske pripadnosti	11,9	71,4	16,7	140,5	43,8	106,8

Izvor: Klempić Bogadi i sur., 2017: 163

3.4. Utjecaj etničke pripadnosti na kretanje nataliteta i fertiliteta u Hrvatskoj – primjer romske populacije

Romi su na područje jugoistočne Europe stigli u 14. stoljeću (Vojak, 2010). Romi se na tlu Hrvatske prvi put spominju 1362. godine na području Dubrovnika. Godine 1688. bilježe se prvi zapisi o Romima na području Međimurja kada je u Legradu kršteno dijete „ciganskog“ vojvode Ivana. Veće skupine Roma pristižu u 19. stoljeću iz Rumunjske te naseljavaju Međimurje i Podravinu. Prema popisu stanovništva iz 1948. godine, na području Hrvatske je boravilo 405 Roma, dok je 2001. godine ta brojka povećana na 9.463. U Međimurju se u to doba nalazilo 2.887 Roma. Procjenjuje se da ih je i puno više živjelo u Hrvatskoj, ali je zbog određenih razloga (teško dostupna područja, nevoljkost Roma da se izjasne Romima, kao nomadi konstantno sele na druga u razdobljima kada nema zime...), teško bilo utvrditi točan broj. Prema istraživanju provedenom 1982. godine prosječno romsko kućanstvo je imalo 5, 6 članova. Vidljiva je razlika u broju ukućana spram hrvatskih kućanstava s obzirom na to kako

je 1981. godine, prosječno hrvatsko kućanstvo imalo 3,4 člana, a već 1998. samo 3 člana (Vlada Republike, 2022).

U popisu stanovništva 1921. godine, Romi su bili svrstani u kategoriju s još 15. nacionalnosti koje su boravile na području Jugoslavije. Zanimljiv je podatak kako se kategorija za Rome, nazivala „ciganska“ (Vojak, 2004). Rezultati navedenog popisa su pokazali da je najviše Roma živjelo u pokrajinama Hrvatskoj, Slavoniji, Međimurju i otoku Krku s općinom Kastav. Prema popisu iz 1921. godine, u navedenim pokrajinama se nalazilo 5.911 Roma. Najviše romske populacije se nalazilo na području Virovitičke i Srijemske županije, točnije 67% (3.984) od ukupnog broja Roma u Hrvatskoj, s druge strane, manje od 1% svih Roma se nalazilo u Ličko-krbavskoj i Modruško-riječkoj županiji. Iz popisa se može zaključiti kako su uglavnom naseljavali ruralne krajeve jer je u gradovima zabilježeno samo 5% Roma (Vojak, 2004: 458). Prema navedenom popisu, najzastupljenija dobna skupina je između 29. i 59. godina (rođeni između 1861. i 1895. godine), što iznosi 33% ukupne romske populacije. Na drugom mjestu se nalazi dobna skupina do 11. godine života (rođeni između 1909. i 1920. godine), što čini 32% ukupne popisane romske populacije (Vojak, 2004: 461 – 463).

Istraživanje provedeno 1998. godine „Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj“ (Institut društvenih znanosti Ivo Pilar) utvrdilo je kako su u 50% anketiranih kućanstava ukućani bili mlađi od 39 godina. Za lakše praćenje demografske slike Roma u Hrvatskoj, bit će uzet primjer Međimurja i popis iz 2001. godine. Prema navedenom popisu, Romima se izjasnilo 9.463 osoba. Od navedenih 9.463 Roma, u Međimurju ih se nalazilo 2.887 što je bilo 2,44% ukupnog broja stanovništva Međimurja (Šlezak, 2010:24), odnosno 30,5% svih Roma u Hrvatskoj. Niti jedna druga županije nema toliki udio romskoga stanovništva. U Gradu Zagrebu je zabilježeno 1.946 Roma no s obzirom na to da je Grad Zagreb po broju stanovnika veći od Međimurske županije, omjer Roma u ukupnom broju stanovnika Grada Zagreba je razmjerno malen (0,21%% od ukupnog stanovništva) (Šlezak, 2010; 25 -26). Važno je napomenuti mogućnost odstupanja službenih podataka i stvarne situacije jer prema podacima Centra za socijalnu skrb u Čakovcu, 2001. godine je socijalnu skrb primalo 4.159 osoba romske nacionalnosti. Razlog ovakvog nesrazmjera može biti u tome što je dio Roma prikrilo svoju nacionalnost prilikom popisivanja ili što jednostavno nisu svi Romi popisani. Također se ne smije odbaciti mogućnost kako podatci Centra za socijalnu skrb nisu vjerodostojni jer prema podacima Centra iz 2005. godine, broj korisnika socijalne pomoći se drastično smanjio što bi značilo da se velik broj korisnika socijalne skrbi zaposlio ili je riječ o uređivanju baze podataka o korisnicima. Također, često je izostalo neprijavlivanje umrlih osoba od strane Roma kako bi

i nakon smrti osobe mogli primati novčanu pomoći. Ujedno postoji i mogućnost da su neke osobe dvostruko zabilježene u evidenciji Centra jer veći dio Roma u Međimurju ima samo par specifičnih prezimena (Bogdan, Horvat, Oršuš) i imena koja Romi daju svojoj djeci pa često može doći do zabune ili dupliciranja podataka za jednu ili više osoba. Roditelji romske djece najčešće ne žive u službenoj bračnoj zajednici pa neka djeca dobiju očevo, a neka majčino prezime iako su sva djeca od istih roditelja. Važno je prihvatiti činjenicu kako su vjerojatno podatci Centra za socijalnu skrb točniji od podataka popisa stanovništva jer se Romi relativno lako nacionalno izjašnjavaju kada su u pitanju socijalna prava i primanja. Zanimljivo je što neka romska naselja, koja imaju svog predstavnika, vode evidenciju o broju rođenih i umrlih osoba te o broju doseljenih ili odseljenih osoba. U slučaju nekih naselja, ti podatci su uzeti kao vjerodostojniji nego li su to podatci popisa ili Centra za socijalnu skrb. Još jedan vjerodostojniji izvor podataka je Ured državne uprave u Međimurskoj županiji, odnosno Matični ured u Čakovcu. Podatci Matičnog ureda su se odnosili na broj rođenih i umrlih osoba u Međimurju. Podatci Ureda državne uprave su odstupali okvirno 5% od stvarnog broja stanovnika, što može biti posljedica migracija određenog broja stanovnika u ne-romska naselja. U mjestima gdje se nalazio manji broj Roma provedeno je terensko istraživanje kojim su se članovi obitelji prebrojavali na licu mjesta. Bez obzira na to što se neki od njih nisu deklarirali Romima, njihova okolina ih je svrstala u Rome te su tako i zabilježeni (Šlezak, 2010.; 29 - 32). Prema posljednjim podacima o broju Roma u Međimurju, utvrđen je porast broja osoba romske nacionalnosti te je, prema podacima 2008. godine u Međimurju živjelo nešto više od 5100 romskih stanovnika, a 2010. godine je taj broj porastao na 5465. Usporede li se posljednji podatci o ukupnom broju pripadnika Romske nacionalnosti u Hrvatskoj koji iznosi 16.975 (Portal za nacionalne manjine, 2022), s podacima iz 2001. godine kada se u Hrvatskoj nalazilo 9.463, vidljiv je porast broja Roma u ukupnome stanovništvu za 7.512 osoba (Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2022).

Romi su u Međimurskoj županiji relativno slabo zastupljeni, ali uvelike utječu na prirodno kretanje stanovništva Međimurske županije. Hrvoje Šlezak je u svom radu „Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije“ (2013) analizirao podatke o kretanju stanovništva Međimurske županije u razdoblju od 10 godina (2000., 2001., 2008., 2009. i 2010. godina). Kada se promatraju vrijednosti nataliteta i prirodne promjene cijele županije, značajan dio se odnosi na romsko stanovništvo koje pridonosi pozitivnom prirodnom prirastu stanovništva Međimurja. Udio Roma u natalitetu Međimurja se tijekom desetogodišnjeg razdoblja kretao od 13,13 do 17,4%, što je u prosjeku 15,19% rođene romske djece. Pošto se

udio Roma u ukupnom stanovništvu povećao sa 3,1% na početku promatranog razdoblja na 4,41% krajem promatranog razdoblja, može se donijeti zaključak kako je doprinos romskog stanovništva u natalitetu županije veći od njihove zastupljenosti u ukupnom stanovništvu (Šlezak, 2013: 27). Promatrajući značaj Roma na razini općina i gradova, u administrativnim jedinicama gdje je prisutan manji broj Roma, udio romskog stanovništva u natalitetu je vrlo malen, dok s druge strane, u općinama gdje živi veći broj Roma njihov udio u natalitetu je vrlo velik. Romi su najzastupljeniji u 11 gradova i općina od sveukupno 25 koliko ih se nalazi na području Međimurske županije. Od 11 gradova i općina njih šest, Podturen (16,48%), Nedelišće (26,49%), Kotoriba (34,92%), Mala Subotica (39,06%), Pribislavec (44,12%) i Orehovica (46,58%), bilježi viši udio romskog udjela u natalitetu županije u odnosu na županijski prosjek. U općinama Orehovici i Pribislavcu u posljednjih deset godina, Romi čine gotovo polovicu svih rođenih (Šlezak, 2013: 29-30). Promatrajući natalitet cijele Međimurske županije i njenih administrativnih jedinica, kada bi se iz u analizi isključio udio romskog stanovništva, jedino bi Grad Čakovec i općina Pribislavec imali prirodni porast broja stanovnika, što je i razumljivo jer ranije spomenuti podatci pokazuju na velik udio romskog stanovništva u natalitetu županija i općina Međimurske županije (Šlezak, 2013).

4. INTEGRACIJSKI MEHANIZMI I PRISTUPI U HRVATSKOJ

4.1. Razvoj integracijskih politika u Hrvatskoj

Hrvatsko zakonodavstvo koje se bavi nacionalnim manjinama se smatra jednim od najsadržajnijih europskih zakonodavnih modela jer ima veliki opseg prava koje jamči pripadnicima nacionalnih manjina. Takav opsežan zakonski model je rezultat postavljenih uvjeta od strane međunarodne zajednice i međunarodnih organizacija, u doba priznavanja samostalnosti Republike Hrvatske, a kasnije i ulaska Hrvatske u Europsku uniju (Petričušić, (2017).

Prije nego li je Hrvatska 2013. godine ušla u Europsku uniju, morala se obvezati na ispunjavanje određenih obveza kao što je uvrštavanje novih zakona u zakonsku regulativu te izmjena i nadopuna postojećih zakona. Samim time, kao što je ranije u radu spomenuto, Hrvatska je morala donijeti Akcijski plan za provedbu Ustavnog zakona pomoću kojeg su uvedene promjene koje utječu na život nacionalnih manjina u Hrvatskoj.

Integracijska politika Republike Hrvatske se temelji na kulturnoj autonomiji koju su imale države članice nekadašnje Jugoslavije, odnosno SFRJ. Kako je Hrvatska samo preuzela model za zaštitu nacionalnih manjina, nije bilo dodatnih rasprava oko preuzetog modela bez obzira što se taj model odnosio samo na Mađare, Talijane, Čehe, Slovake, Rusine i Ukrajinke. Raspadom Jugoslavije nastao je problem kako zajamčiti prava novim manjinskim skupinama koje su nastale. U prvom razdoblju uspostave politike nacionalnih manjina bilo je potrebno usvojiti i uvažiti Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj koji je nastao 1991. godine. Prihvatanje navedenog zakona bio je preduvjet za priznanje Hrvatske na međunarodnoj razini. Spomenuti zakon je omogućio Srbima osnivanje autonomnih kotareva čime su imali veliku samoupravu prilikom donošenja odluka koje se tiču krajeva u kojima su bili većinsko stanovništvo. Sabor je 1995. godine, nakon vojno-redarstvene akcije Oluja, ukinuo većinu odredbi Ustavnog zakona koje su se odnosile na sudjelovanje srpskog stanovništva u donošenju odluka na lokalnoj razini kao i mogućnost političkog sudjelovanja na nacionalnoj razini. Pošto su Srbi uživali gotovo pa ravnopravan položaj s Hrvatima, u trenutku kada su se spomenutim zakonom izmijenile okolnosti i njihov položaj u odnosu na hrvatsko stanovništvo, to je iskorišteno kao jedan od izgovora za početak oružane velikosrpske agresije na Hrvatsku početkom 1990-ih godina. Drugo razdoblje uspostave politike nacionalnih manjina počelo je 2000. godine kada se vlast u Hrvatskoj promijenila i na snagu je stupio novi zakon o nacionalnim manjinama. Doneseni su amandmani na Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i pravima nacionalnih i etničkih zajednica ili manjina, zakoni o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina te zakoni o obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Kako je Hrvatska imala tendenciju i želju ući u Europsku uniju, 2001. godine potpisala je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju temeljem kojeg se Hrvatska obvezala donijeti nove zakone o pravima nacionalnih manjina. Integracijska politika nacionalnih manjina počinje 2002. godine donošenjem Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Pregovori o ulasku Hrvatske u Europsku uniju su započeli 2005. godine, što je uključivalo ispunjavanje političkih kriterija, među kojima je i ostvarivanje prava nacionalnih manjina. Treće razdoblje uspostave politike nacionalnih manjina se sastoji od jačanja učinaka politika nacionalnih manjina, a koje su nastale radi zahtjeva Europske unije. Hrvatska je morala ispuniti uvjete koje je nametnula Europska unija u cilju dugoročnosti manjinske politike kako bi ona bila održiva i nakon što Hrvatska pristupi Europskoj uniji (Petričušić, 2017).

Četvrto razdoblje počinje 2011. godine kada je potpisan Ugovor o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji. Kako je 2011. godine bio proveden popis stanovništva, krajem 2012. godine rezultati su bili objavljeni. Prema dobivenim rezultatima bilo je vidljivo kako postoji temelj za stavljanje dvojezičnih natpisa u Vukovaru. Stanovnici su tražili da se ograniče prava manjinama kako ne bi bili uvedeni dvojezični natpisi. Vrhunac prosvjeda dogodio se u prosincu 2013. godine kada je Stožer za obranu hrvatskog Vukovara (nastao je građanskom inicijativom), tražio raspisivanje referendumu kako bi se povisio prag za ostvarivanje prava na službenu uporabu jezika i pisma manjina na područjima lokalne samouprave, državne uprave i pravosuđa. Uz činjenicu kako su građani inicirali raspisivanje novog referendumu, u javnom i političkom prostoru su se našle javne osobe koje su poticale takvo ponašanje prema nacionalnim manjinama. Pošto Europska unija nema usklađenu manjinsku politiku, utjecaj politike uvjetovanja za ulazak Hrvatske u Europsku uniju je prestala hrvatskim članstvom u toj organizaciji 2013. godine. Bez obzira na to što je politika uvjetovanja prestala onog trenutka kada je Hrvatska postala članicom Europske unije, hrvatska vlast ne smije ugroziti ili obezvrijediti politiku nacionalnih manjina (Petričušić, 2017).

Kao što je ovdje vidljivo, Hrvatska ima popriličnu bogatu povijest razvoja integracijskih politika nacionalnih manjina. Spomenuto je na početku kako je hrvatski zakon jedan od opširnijih i sadržajno bogatijih zakona unutar Europske unije. Ostaje jedino za procijeniti koliko je provedba integracijskih politika u Hrvatskoj zapravo uspješna. Hrvatska država odnosno vlast, ima dužnost štiti prava nacionalnih manjina i osvješćivati svoje građane o toleranciji i prihvatljivosti nacionalnih manjina s kojima hrvatski građani dijele svoj prostor. Može se reći da je integracijska politika uspješno provedena tek kada su nacionalne manjine u potpunosti integrirane u društvo u kojem žive (Petričušić, 2017).

4.2. Integracijska politika Europske unije

Europa je u proteklih pedeset godina postala integracijski kontinent s obzirom na povećanje etničke i kulturne raznolikosti mnogih europskih društava. Godine 2015. i 2016. svijet se suočio s masovnim kretanjima migranata (izbjeglička kriza) te je samim time postalo nužno kontinuirano razvijati integracijske politike migranata, izbjeglica i nacionalnih manjina u društvo. Bez obzira što se radi na integracijskim politikama, sama integracija još uvijek predstavlja napor za cijelu Europu. Europa se svakodnevno suočava s velikim stopama nezaposlenosti migranta, otežan je pronalazak prikladnog smještaja, veći su rizici od siromaštva

i socijalne marginalizacije i sl. S druge strane se nalazi lokalno stanovništvo koje se brine o tome kako će se migranti, odnosno osobe koje dolaze iz drugačijih kultura i režima, moći prilagoditi (uklopiti) u njihovo društvo. Kako bi integracija stranih državljana u nove sredine bila uspješna, potreban je zajednički napor jer je integracija stranih državljana u interesu svake države (Lalić Novak i Giljević 2019).

Europska unija 2003. godine prvi put određuje integraciju kao dvosmjernan proces, u kojem strani državljani i država primitka imaju prava i obveze jedni prema drugima. Ovakav proces u kojem sudjeluju obje strane, osigurava sudjelovanje migranata u ekonomskom, društvenom, kulturnom i građanskom životu zajednice u kojoj se nalazi (Lalić Novak i Giljević 2019).

Razvoj integracijske politike na području Europske unije započinje nakon što je na snagu stupio Ugovor iz Amsterdama koji je nastao 1999. godine. Jedan od ciljeva tadašnje Europske unije (prijašnji naziv: Europska zajednica) bio je razvoj Europske unije na čijem području je omogućena sloboda, sigurnost i pravda za sve njene stanovnike. Prije potpisivanja Ugovora iz Amsterdama, pitanje integracije migranta, njihov ulazak u države i nadzor državne granice je bilo u nadležnosti država članica. Integracijsko pitanje se pojavljuje u odlukama Europskog vijeća i u dokumentima Europske komisije od 2000. godine. Samim time, u okviru Europske unije donose se dokumenti koji služe kao smjernice za oblikovanje integracijskih politika svih država članica. Spomenuti zakoni nisu bili obvezujući. Europska unija je uvela različite financijske programe koji služe kao potpora državam u svrhu kreiranja njihovih integracijskih politika. Prvi fond koji je formiran je Europski fond za integraciju, za razdoblje od 2007. do 2013. godine. Države članice ostvaruju financijsku potporu preko Fonda za azil, migracije i integraciju koji je formiran 2014. godine (Lalić Novak i Giljević 2019).

Temeljna načela integracijske politike su prihvaćena od strane Vijeća Europske unije 2004. godine. Sastoje se od 11 načela, a neka od tih načela su: poštivanje temeljnih vrijednosti Europske unije, zapošljavanje kao dio integracijskog procesa, važnost učenja jezika, povijesti i institucija društva u kojem se migranti nalaze, sudjelovanje u demokratskim procesima i formiranju integracijskih politika, jednak i ne diskriminirajući pristup institucijama, javnim i privatnim dobrima i uslugama. Akcijski plan za integraciju državljana trećih zemalja koji je donesen 2016. godine sadrži opis političke i financijske potpore kako bi države članice mogle lakše uvesti migrante na tržište rada. Navedeni Akcijski plan pomaže pripremiti migrante i stanovnike lokalne zajednice u koju migranti dolaze na integraciju (Lalić i Giljević, 2019).

4.3. Formalne razine integracije

Nacionalnim manjinama u Hrvatskoj je omogućen odgoj i naobrazba na njihovom jeziku i pismu prema posebnim programima koji sadrže povijest i kulturu manjina. Ministarstvo prosvjete i športa, na prijedlog Ureda Vlade Republike Hrvatske za nacionalne manjine sastavlja školski program koji je povezan sa nacionalnom pripadnosti polaznika. Na područjima gdje nacionalne manjine čine relativnu većinu stanovnika, omogućena je uspostava zasebne školske ustanove ili zasebnog odjela unutar školske ustanove s nastavom koja se odvija na jeziku i pismu nacionalne manjine koja čini relativnu većinu, ako manjina to želi i ako broj polaznika dozvoljava održavanje takve nastave. Ako nema dovoljnog broja polaznika, može se organizirati nastava predmeta čiji je program povezan s nacionalnom pripadnošću polaznika. Područja koja nemaju nacionalnu manjinu kao većinsko stanovništvo, mogu u školsku nastavu uvesti fakultativno učenje stranog jezika, bez obzira na postotak koji nacionalna manjina ima u ukupnom stanovništvu tog područja, ali pod uvjetom da je na tom području lokalne uprave i samouprave živjelo autohtono stanovništvo nacionalnih manjina koje je tijekom i nakon Drugog svjetskog rata bilo protjerano u svoje matične zemlje, odnosno ako se provodila politika iseljavanja u matične zemlje. Hrvatska politika nacionalnih manjina predviđa zaštitu kolektivnih prava nacionalnih manjina koje su iznimno ugrožene. One nacionalne manjine koje su posebno ugrožene, imaju mogućnost sudjelovanja u javnim poslovima, kulturi, školovanju, vjerskom i duhovnom životu kao i pristup javnim medijima neovisno o njihovom udjelu u ukupnom stanovništvu. Zakonske mjere za ugrožene nacionalne manjine vrijede sve do ponovnog uspostavljanja vlastitih organizacija koje će promicati i održavati kulturu nacionalne manjine (Tatalović, 2001).

Mnoge države, pa tako i Hrvatska, omogućuju nacionalnim manjinama sudjelovanje u lokalnoj vlasti. Države uvode ovakvu vrstu sudjelovanja nacionalnih manjina u donošenju odluka na lokalnoj razini iz više razloga. Prvi razlog je što nacionalne manjine traže sudjelovanje u vlasti na područjima gdje ostvaruju relativnu ili apsolutnu većinu stanovništva u odnosu na izvorno stanovništvo te države. Sljedeći razlog je taj što država želi spriječiti težnje za odvajanjem određenih nacionalnih manjina. Nadalje, države dozvoljavaju sudjelovanje nacionalnih manjina u upravljanju određenim područjima, kako bi se riješili granični sporovi između dviju ili više država na miran način. Još jedan od razloga je taj što države moraju osigurati zaštitu etničkih prava nacionalnih manjina na zahtjev međunarodne zajednice i uz njeno posredovanje. Kako bi nacionalna manjina mogla sudjelovati u vlasti, nacionalna manjina mora imati određeni postotak zastupljenosti stanovništva unutar granica lokalne samouprave i

uprave. Sudjelovanje nacionalnih manjina u vlasti omogućuje njihovu integraciju u društvo u kojem žive, bez da izgube vlastiti identitet. Kada se organizira sudjelovanje u lokalnoj vlasti, potrebno je uzeti u obzir da razmjer vlasti bude prihvatljiv pripadnicima nacionalne manjine kao i većinskome stanovništvu toga područja. Odluka o sudjelovanju u vlasti ne smije ugroziti suverenost i teritorijalnu cjelovitost države, niti sprječavati donošenje političkih odluka (Tatalović, 2001).

Nacionalne manjine koje su zastupljene u stanovništvu Hrvatske s više od 8%, imaju pravo na zastupljenost u Saboru i Vladi Republike Hrvatske, ali s obzirom na svoj udio u ukupnom stanovništvu (Tatalović, 2001: 102). Trenutno se u Hrvatskom saboru (10. saziv Hrvatskog sabora 22.7.2020.) nalazi osam zastupnika/zastupnica nacionalnih manjina. Zanimljivo je ovdje spomenuti jednog zastupnika nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru, a to je Veljko Kajtazi. Veljko Kajtazi je osnivač i prvi predsjednik romske Udruge „Kali Sara“ (kasnije će u radu biti više govora o Udruzi „Kali Sara“), a u Hrvatskome saboru zastupa 12 nacionalnih manjina, a to su austrijska, bugarska, njemačka, poljska, romska, rumunjska, rusinska, ruska, turska, ukrajinska, vlaška i židovska nacionalna manjina. Preostalih sedam saborskih zastupnica/zastupnika zastupaju po jednu ili dvije nacionalne manjine, s iznimkom zastupnice Ermine Lekaj Prljaskaj koja zastupa pet nacionalnih manjina (Hrvatski sabor, 2022). Kako bi se osiguralo lakše provođenje zakona o pravima nacionalnih manjina, Vlada Republike Hrvatske ima osnovan Ured za nacionalne manjine (Tatalović, 2001: 102).

4.4. Primjer integracije romske nacionalne manjine

Pošto su Romi najveća europska manjina, Europskoj uniji je od interesa baviti se položajem Roma unutar Europe. Europska unija zajedno sa Vijećem Europe od 1993. godine pokušava poboljšati položaj romske zajednice u društvu tako što potiču svoje članice pa i ostale zemlje da kontinuirano rješavaju probleme (Brica i Buzar, 2017).

Prema Izvješću o provedbi nacionalnih strategija integracije Roma: borba protiv negativnih stavova prema osobama romskog podrijetla u Europi, u Europskoj uniji živi oko 6 milijuna Roma. Većina njih živi, kako u prošlosti, tako i danas, na marginama društva, u ruralnim područjima i rubnim dijelovima gradova. Njihovi socioekonomski uvjeti su vrlo loši bez obzira što se Europska unija trudi integrirati Rome u društvo i poboljšati njihove uvjete života. Svakodnevna diskriminacija, socijalna isključenost i segregacija samo su neki od većih problema s kojima se romska zajednica mora nositi. Imaju ograničen pristup adekvatnom obrazovanju, slab pristup tržištu rada, veći su rizici za nezaposlenost i nesigurno zaposlenje,

loša zdravstvena skrb, niske razine dohotka...(Europski parlament, Izvješće o provedbi nacionalnih strategija integracije Roma: borba protiv negativnih stavova prema osobama romskog podrijetla u Europi 2020.) Ranije u radu je bilo spomenuto kako romska nacionalna manjina ima kraći životni vijek od drugih nacionalnih manjina u Hrvatskoj što i nije začuđujuće s obzirom na sve navedene probleme i izazove.

Okvir Europske unije za nacionalne strategije integracije Roma je potaknuo države članice i one koje tek to moraju postati na usvajanje sveobuhvatnog pristupa integraciji Roma što bi značilo kako države moraju, uz pomoć političkih, zakonskih i financijskih instrumenata uvrstiti politiku uključenosti Roma u svoje politike. Nadalje, države bi morale usvojiti nacionalne strategije za integraciju Roma i uspostaviti mehanizme za koordinaciju, savjetovanje i praćenje napretka. Cilj okvira Europske unije za nacionalne strategije integracije Roma, koji je istekao 2020. godine, bio je promicanje jednakog postupanja prema Romima te socijalna i gospodarska integracija u europska društva (Izvješće o provedbi nacionalnih strategija integracije Roma: borba protiv negativnih stavova prema osobama romskog podrijetla u Europi, 2020).

Romima su u Hrvatskoj zagarantirana sva prava koja su Ustavom i zakonima uređena kao i za sve građane u Hrvatskoj. Pošto su Romi jedna od 22 nacionalne manjine u Hrvatskoj, imaju zagarantirana jedinstvena prava koja su uređena Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina i drugim propisima. Hrvatska Vlada je 16. listopada 2003. godine donijela Nacionalni program za Rome. Nacionalni program za Rome je naznačio temeljne probleme integracije Roma i naznačio konkretne mjere kako bi se očuvala romska kultura i jezik, uključenost u sustav obrazovanja i zapošljavanja kako bi se njihov položaj poboljšao. Ured za nacionalne manjine (danas Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) prati i koordinira aktivnosti i politike usmjerene na Rome. Hrvatska je 2005. godine pristupila Desetljeću za uključivanje Roma 2005. – 2015., zajedno sa Bugarskom, Slovačkom, Mađarskom, Makedonijom, Rumunjskom, Češkom, Srbijom i Crnom Gorom. Kako bi uskladila svoje aktivnosti zajedno s ciljevima Desetljeća, Hrvatska je u ožujku 2005. godine donijela Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015. Navedeni Akcijski plan je postavio ciljeve u obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvu i stanovanju. Pošto je provedba Desetljeća i dalje tekla neujednačeno, Hrvatska je 2012. godine pristupila izradi Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine koja se nadovezuje na Nacionalni program za Rome – Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine. Nacionalni programi za Rome se, zajedno sa Akcijskim planom Desetljeća za uključivanje

Roma 2005. – 2015. , prestao provoditi početkom primjene Nacionalne strategije. U cilju određenja načina provedbe Nacionalne strategije, izrađen je Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije (Brica i Buzar, 2017).

Prema Izvješću o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013.-2015., za 2013. godinu, na području obrazovanja Roma je postignut pozitivan pomak u povećanju broja djece u predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom sustavu obrazovanja. Povećao se broj učenika u produženom boravku, osigurane su stipendije za redovite učenike srednjih škola i za polaznike visokoškolskih programa. Hrvatski zavod za zapošljavanje je u 2013. godini i dalje provodio aktivnosti pripreme za zapošljavanje i uključivanje nezaposlenih Roma u mjere aktivne politike zapošljavanja. Na području zdravstva se sustavno radilo na poboljšanju zdravlja romske djece i dojenčadi te su se provodile mjere za suzbijanje najčešćih uzročnika raznih bolesti i smrtnosti romske populacije. Centar za socijalnu skrb je nastavio suradnju s osnovnim školama kako bi se smanjio broj neredovitog pohađanja nastave romske djece. Roditelji su se pojačano pozivali na individualne razgovore zajedno s djecom. Roditelje se upoznavalo s obvezama pojedinih centara kako bi se zaštitila prava djece. U području stanovanja, bavilo se legalizacijom nezakonito izgrađenih stambenih objekata. Nastavilo se raditi na uključivanju romskog stanovništva u kulturni i društveni život zajednice u kojoj žive i nastavljeno je unapređivanje kvalitete programa koji pridonosi očuvanju jezičnog i kulturnog identiteta Roma. Poboljšan je položaj romske zajednice izborom vijeća i predstavnika romske manjine (Brica i Buzar, 2017).

Situacija se za romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj promijenila od kako je Hrvatska ušla u Europsku Uniju jer dolazi do zastoja ostvarivanja prava romske populacije. Iznenadujuće je što su se 2016. godine pojavili negativni trendovi u odnosu na 2013. godinu. Školske godine 2012./2013. u osnovnu školu je bilo upisano 7.173 Roma, a sljedeće školske godine 5.470 Roma, tj. vidljivo je povećanje upisa romske djece u obrazovni sustav s obzirom na ulazak Hrvatske u Europsku uniju, dok je u školskoj godini 2016./2017. upisano samo 5.024 romske djece u obrazovni sustav. Razlozi smanjenja broja upisa romske djece u osnovne škole mogu biti brojni, počevši od toga da su roditelji zajedno s djecom nemotivirani za obrazovanje jer kasnije teže pronalaze posao pa do toga da se sve više Roma izjašnjava Hrvatima te samim time nisu dio statističkih podataka o broju romske djece u osnovnim školama (Brica i Buzar, 2017).

4.5. Percepcija stavova o manjinskim i (i) migrantskim populacijama u Hrvatskoj – pregled istraživanja

Jadranka Čačić Kumpes, Snježana Gregurović i Josip Kupes su 2012. godine objavili istraživanje naslova „Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj“. Glavni cilj njihovog istraživanja je utvrditi koliko su hrvatski građani otvoreni ili zatvoreni prema dolasku stranih radnika u zemlju. Samo istraživanje je bilo potaknuto pretpostavkom kako će doći do većeg priljeva stranih radnika nakon što Hrvatska pristupi Europskoj uniji. Anketno ispitivanje je provedeno od lipnja do rujna 2009. godine. Uzorak istraživanja je slučajni reprezentativni stratificirani uzorak. U istraživanju je sveukupno sudjelovalo 1.300 osoba. Uzorkom su obuhvaćeni punoljetni građani Hrvatske. U istraživanju je sudjelovalo 48% muškaraca i 52% žena. Završenu srednju školu imalo je 44,7% ispitanika, dok završenu osnovnu školu i niže 41% ispitanika. Većina ispitanika je živjela u gradovima i naseljima do 10.000 stanovnika. U istraživanju je korištena prilagođena »kombinirana skala ekonomsko-kulturne prijatnje«, a sastojala se od sedam tvrdnji. Ispitanici su iskazivali svoju otvorenost ili zatvorenost spram mogućih kulturnih utjecaja stranih radnika na hrvatsko društvo pomoću stupnja slaganja koji je bio postavljen od »uopće se ne slažem« pa do »u potpunosti se slažem«. Rezultati istraživanja su pokazali kako hrvatsko stanovništvo nije spremno prihvatiti dolazak stranih radnika. Razlog navedene nespremnosti nije samo strah da će strani radnici biti konkurencija domaćim radnicima, nego i zatvorenost prema kulturnoj različitosti. Većinski dio ispitanika smatra strane radnike prijatnijom za domaće stanovništvo na tržištu rada. Ispitanici smatraju kako je poželjno ograničiti ulazak stranih radnika na tržište rada, a samim time smatraju potrebnim ograničiti ulazak imigranata u zemlju. Nadalje, iz navedenog istraživanja, vidljiv je otpor prema kulturno različitim imigrantima pa povezano s time većina ispitanika moguću integraciju imigranata smatra jednosmjernim procesom kojim bi imigranti morali zanemariti svoju kulturnu različitost i prihvatiti kulturu većinskoga stanovništva. Rezultati istraživanja su potvrdili utjecaj sociodemografskih varijabli na stavove prema imigrantima i društvenu distancu. Otpor prema dolasku stranih radnika je veći kod zagovornika homogenog društva, u onih sa nižim socioekonomskim statusom te kod slabije obrazovanih i starijih osoba (Čačić Kumpes, Gregurović i Kupes, 2012).

Sljedeće istraživanje su proveli Vedrana Baričević i Viktor Koska naslova „Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima“ (2017). Istraživanje je provedeno u sklopu projekta Racism and Xenophobia: For Refugee and Ethnic Equality. Istraživanje je provedeno u vremenskom periodu od veljače do listopada 2016.

godine. Sveukupno je provedeno 120 intervjuja i tri fokus grupe. Intervjui i fokus grupe su provedeni s pripadnicima opće populacije, pripadnicima nacionalnih manjina, izbjeglicama tražiteljima azila i dionicima sustava. Intervjui provedeni s pripadnicima opće populacije (ukupno 62) i s nacionalnim manjinama (ukupno 20) su provedeni u 13 gradova kontinentalne Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre i Kvarnera. U Zagrebu su održani razgovori s dionicima sustava (10 intervjuja: predstavnici države, civilnog društva, međunarodnih organizacija i medija) i intervjui s izbjeglicama i tražiteljima azila, njih ukupno 28. U skupinu tražitelja azila su bile uključene i osobe smještene u prihvatilištu za tražitelje azila u Kutini. Fokus grupe provedene s predstavnicima nacionalnih manjina, dionicima sustava i miješanom skupinom koja se sastojala od nacionalnih manjina, opće populacije i dionika, su održane u Zagrebu te su uključivale i ispitanike iz drugih područja Hrvatske. Istraživanje je obuhvatilo nekoliko tipova pitanja o stavovima prema useljenicima i nacionalnim manjinama, društvenim problemima navedenih skupina i institucionalnim rješenjima (Baričević i Koska, 2017).

Većina ispitanika uključenih u istraživanje smatra kako su ključni problemi društva povezani s domaćim ekonomskim i političkim (ne) prilikama. Pitanje imigracije i zaštite izbjeglica su smatrali relevantnim, ali ne i jednim od temeljnih društvenih i/ili političkih pitanja. Manji broj je smatrao kako ta pitanja nemaju važnost za Hrvatsku. Istraživanje je pokazalo da ispitanici povezuju izbjeglička pitanja i šira pitanja migracija s problemima aktualne humanitarne krize zbrinjavanja izbjeglica u Europi. Kada su na početku razgovora ispitanici bili priupitani o vlastitim stavovima o društvenim različitostima (u pogledu mišljenja, vjere, kulture, o dodatku), većina njih je ocijenila navedene raznolikosti pozitivnim fenomenom. Dio ispitanika smatra kako Hrvatska nije dovoljno raznolika, dok drugi dio njih smatra kako je domaće društvo raznoliko zbog velikog broja nacionalnih manjina u državi. Manji broj ispitanika je izrazio negativne stavove prema društvenim različitostima. Ispitanicima su također bila postavljena općenita pitanja o poželjnosti imigracije. Manji dio ispitanika je naglasio kako nije sklon tome da Hrvatska prima imigrante. Ispitanici su pritom kao temeljni razlog za ovakav stav, naveli pitanje identiteta i kulture te sigurnosti. Osim toga, istaknuli su, kao razlog, trendove imigracije i emigracije te ekonomske faktore kao što je tržište rada, troškovi socijalnih i drugih programa. Većina ispitanika je ipak smatrala kako Hrvatska treba dopustiti useljavanje. Značajan dio tih ispitanika smatra imigraciju pozitivnom i ne smatra je prijetnjom ekonomiji, kulturi ili sigurnosti. Manji dio njih je naglasio ekonomske ili demografske prednosti, dok je veći dio njih naveo društvene i kulturološke prednosti imigracije u neki prostor. Među ispitanicima koji su skloni dopustiti useljavanje, veći dio ističe brojnost migranata kao važan

faktor. Kada su u pitanju humanitarne krize, imigracije velikih razmjera su doživljene kao prijetnja. U pogledu prijetnji, najviše se ističe kulturna i sigurnosna prijetnja. Znatno broj ispitanika smatra kako bi velik broj migranata mogao opteretiti tržište rada i zagovaraju pristup u kojem su migracijske stope prihvatljive za državu primitka. Kada se spominju izazovi s kojima se društvo primitka susreće tijekom imigracije, za ispitanike je na prvom mjestu suživot različitih kultura. Ispitanici su se ovdje isključivo referirali na različitosti *muslimanskog istoka* i *civiliziranog zapada*. Važno je napomenuti kako su ispitanici ovdje mislili na muslimane iz bliskoistočnih i dalekoistočnih zemalja i činjenicu kako navedena skupina nije spremna na društvenu i kulturnu prilagodbu. Vezano uz pitanje kulture, najviše se isticao strah od terorizma, koji se najčešće povezivao s *muslimanskim istokom*. Veći broj ispitanika je izrazio zabrinutost oko mogućih terorističkih napada, a dio njih vjeruje da su za aktualne migracije iz Sirije i bliskoistočnih zemalja krive organizacije koje žele islamizirati Europu. Zanimljiva je činjenica da manji broj ispitanika vjeruje kako će razina kriminala s dolaskom migranata porasti. Sklonost migranata kriminalu se ne pripisuje nekoj određenoj nacionalnosti, vjerskoj ili kulturnoj skupini kao što je to slučaj s pojavom terorizma. Bez obzira što ispitanici nisu skloni izravno pripisati porast kriminala određenoj skupini, istraživači su uspjeli zamijetiti nepovjerenje prema muslimanima, azilantima, imigrantima (Baričević i Koska, 2017).

Kada su u pitanju percepcije i stavovi prema nacionalnim manjinama u Hrvatskoj, istraživanje ističe tri skupine stavova prema manjinama. Prva skupina relativno pozitivno vrednuje stare manjine. Druga skupina obuhvaća prepoznavanje posebnih izazova i problema vezanih uz srpsku nacionalnu manjinu. Posljednja skupina su stavovi prema romskoj manjinskoj zajednici. Ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju smatraju da niti jedna manjina više ne predstavlja prijetnju suverenosti Republike Hrvatske. Ispitanici povezuju izazove nacionalnih manjina s kulturnim pravima i područjem kulturnih djelatnosti. Ekonomski i socijalni izazovi uključivanja u društvo se uočavaju tek kod romske zajednice. Ispitanici smatraju kako Hrvatska ima odličnu regulaciju zaštite i promidžbe prava nacionalnih manjina, ali također zamjećuju i veći broj prava koja ostvaruju pripadnici nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike većinskog stanovništva (stanovništvo hrvatske nacionalnosti). Autori istraživanja su primijetili da ovakav stav prevladava kod ispitanika koji žive u regijama koje nemaju značajan udio pripadnika nacionalne manjine i/ili kod ispitanika koji nisu redovito u kontaktu s manjinama. Ispitanici koji su iz područja koja su bila pogođena ratom smatraju da određene nacionalne manjine ne prihvaćaju Hrvatsku kao svoju državu. Što se tiče stavova i procjene uloge manjina u razvoju lokalne zajednice i društva, oni variraju s obzirom na regije iz koje

ispitanici dolaze i s obzirom na manjinu o kojoj ispitanici iznose svoje stavove. Ispitanici iz područja Istre i Primorja pozitivno ocjenjuju ulogu talijanske manjine na regionalni razvoj te talijansku manjinsku kulturu percipiraju kao važan dio regionalnog identiteta. Također ispitanici iz područja Daruvara i Bjelovara pozitivno vrednuju mađarsku i češku manjinu. Zanimljivo je što ispitanici koji dolaze iz ovih regija pozitivno vrednuju multikulturalnost svog područja, a žive u područjima koja imaju neznatan udio pripadnika nacionalnih manjina u ukupnom broju stanovnika. Iz navedenih primjera Istre i Primorja, kao i Daruvara i Bjelovara, vidljiva je spremnost hrvatskog društva na prihvaćanje multikulturalnosti.

Zanimljivo je usporediti oba istraživanja iako su u temeljima različita. Krajnji cilj oba istraživanja je utvrditi što hrvatsko društvo misli o stranim državljanima u svojoj zemlji. Oba istraživanja su pokazala različite razine prihvaćanja migranta u Hrvatskoj. U prvom istraživanju koje je navedeno, rezultati ukazuju na velike razine neprihvaćanja migranata, dok su u drugom istraživanju ispitanici pokazali srednju razinu neprihvaćanja odnosno prihvaćanja migranta. Navedena istraživanja su koristila različite metode prikupljanja podataka što može dovesti do različitih rezultata istraživanja. Kod istraživanja koje su proveli Kumpes i dr., korištena je metoda ankete prilikom čega se može dogoditi da su ispitanici bili iskreniji u odnosu na istraživanje autora Baričević i Koska u kojem se koristila metoda intervjua i fokus grupa pa je moguće da su ispitanici ublažili svoje odgovore prilikom izražavanja svojih stavova.

5. VAŽNOST NACIONALNIH MANJINA U DRUŠTVENOM I UKUPNOM RAZVOJU HRVATSKE

5.1. Kulturno djelovanje

Kulturno djelovanje nacionalnih manjina u državi u kojoj žive je jednako važno kao i političko djelovanje koje će u nastavku rada biti spomenuto. Etničke skupine u društvu mogu promijeniti i preoblikovati svoju kulturu bez da izgube svoje identitet. Može se pomisliti kako će razlike između etničkih skupina nestati ako su skupine u stalnom odnosu i suživotu tijekom dužeg vremenskog period, ali to nije nužno slučaj. Odnosi između dviju (ili više) različitih skupina su organizirani na način da se kulturne razlike održavaju (Čačić-Kumpes, 1999). Ranije u radu su spomenuti Romi kao jedna od nacionalnih manjina u Hrvatskoj s izraženim regionalnim značajem. Romi imaju registrirano više od 145 udruga, a za njih sedam (Romsko kulturno društvo “Darda”, Udruga žena Romkinja “Bolja budućnost”, Savez Roma u Republici Hrvatskoj “Kali Sara”, Romski kulturni centar Sisak,, Udruga Baranjskih Roma, Romski

nacionalni forum, Udruga Roma “Korak po korak”) je 2017. godine osigurano 468.000 kuna za programe informiranja, izdavaštva, kulturnog amaterizma i kulturnih manifestacija (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina).

Od navedenih sedam udruga, Udruga “Kali Sara” je najpoznatija, najaktivnija i broji najveći broj članova od svih romskih udruga. Udruga djeluje na području cijele Republike Hrvatske. “Kali Sara” surađuje sa drugim udrugama romske nacionalne manjine te sa Vijećima romske nacionalne manjine koja djeluju na razini županija, gradova i općina. Udrugu je u srpnju 2007. godine osnovao njen prvi predsjednik Veljko Kajtazi koji je ujedno i saborski zastupnik dvanaest nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru. Udruga “Kali Sara” surađuje s ljetnim školama koje djeluju na području cijele Hrvatske. U školama su polaznici učili (obnavljali) romski jezik, kulturu, književnost, provodila se edukacija o zdravlju i bolestima te se poseban naglasak stavio na tjelesnu kulturu i sportske aktivnosti. Udruga “Kali Sara” je inicirala uvođenje Svjetskog dana romskog jezika koji se održava 5. studenog te je taj praznik priznat i od strane Hrvatskog sabora. Osim Svjetskog dana romskog jezika, Romi imaju još dva praznika, Svjetski dan Roma i Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u Drugom svjetskom ratu/Samudaripen. Na inicijativu Saveza Roma u Republici Hrvatskoj “Kali Sara”, postavljena je prva dvojezična ploča na romskom i hrvatskom jeziku na zgradi Filozofskog Fakulteta u Zagrebu. Dvojezična ploča je postavljena u znak sjećanja na uvođenje kolegija na Odsjeku za indologiju i dalekoistočne studije (Savez Roma u Republici Hrvatskoj “Kali Sara”, 2017). Osim obilježavanja službenih praznika Roma, održavaju se i druge manifestacije kao što su “Jurjevdansko umivanje”, “Festival tolerancije”, “Svjetski dan plesa”. Zanimljiva informacija je da u Češkoj, u gradu Brno, postoji muzej romske kulture koji je osnovan 1991. godine (Romi.hr).

Nadalje je važno spomenuti i djelovanje ruske udruge “Kalinka” koja djeluje u Čakovcu. Udruga ostvaruje program kulturnog amaterizma pomoću zbora i dječje folklorne skupine “Kalinka” (Vlada Republike Hrvatske, 2022). Slovenska nacionalna manjina ima program informiranja na slovenskom jeziku koji ostvaruje tiskanjem biltena “Planika”, “Spotja”, “Novi odmev” i “Marvica”. Navedeni časopisi se tiskaju pod okriljem Slovenskih udruga koje su smještene u Rijeci, Splitu, Zagrebu i Puli (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

Prethodno spomenute udruge “Kali Sara”, “Kalinka” i mnoge druge, djeluju kako bi očuvale identiteta nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, ali i kako bi približile tradiciju, povijest i kulturu tih manjina svim drugim građanima, jer često se može stvoriti poveznica u

povijesti dviju ili više manjina te se na taj način lakše uklanjaju prepreke između stanovnika različitih nacionalnosti.

5.2. Političko djelovanje

Autori članka „Oblici političkog predstavnništva nacionalnih manjina u Hrvatskoj – problem funkcionalnosti vijeća i predstavnika“ se bave usporedbom dvaju istraživanja koja su provedena na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, u Centru za međunarodne i sigurnosne studije 2010. i 2015. godine (Jakešević i sur., 2015). Navedena istraživanja su za cilj imala istražiti funkcioniranje vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Istraživanja su provedena pomoću anketnog upitnika u elektroničkom obliku među svim vijećima i predstavnicima koji su se u dva ciklusa nalazili u Registru vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. S jedne strane željelo se utvrditi koji su problemi u interakciji između vijeća i predstavnika koji zastupaju nacionalne manjine te probleme u interakciji s predstavničkim tijelima lokalnih i regionalnih područja koja su kočila napredak u položaju i pravima pripadnika nacionalnih manjina u određenim lokalnim sredinama (Jakešević i sur., 2015).

Način na koji su nacionalne manjine zastupljene u politici mijenja se još od 1990. godine, a mijenja se i danas. Prvi model zastupanja nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru i tijelima državne vlasti nastao je 1992. godine u sklopu Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina. Prema tom modelu, nacionalne manjine su mogle imati svoje mjesto u Saboru ako u ukupnom stanovništvu čine više od 8%, a 5 zastupnika je bilo dozvoljeno manjinama koje su u ukupnom stanovništvu imale zastupljenost manju od 8%. Ustavni zakon je predvidio i zastupljenost nacionalnih manjina u tijelima lokalne i regionalne vlasti. Model nije u potpunosti proveden zbog ratnih događanja od 1991. do 1995. godine. Nakon što je rat završio, 2000. godine Ustavni zakon iz 1992. godine je dobio izmjene i dopune koje su pomogle u donošenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina 2002. godine. Navedene godine uspostavljen je Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, a na lokalnoj i regionalnoj razini su uvedena vijeća i predstavnici nacionalnih manjina (Jakešević i sur., 2015: 17). Pošto su Ustav Republike Hrvatske i Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina bili neusklađeni, 2010. godine je Ustavni zakon izmjenama i dopunama predvidio tri zastupnička mjesta za nacionalne manjine koje imaju više od 1,5% stanovnika u Hrvatskoj. Te nacionalne manjine, temeljem posebnog biračkog prava imaju pravo izabrati pet zastupnika u posebnim izbornim jedinicama. Odlukom Ustavnog suda 2011. godine, navedene izmjene i dopune su djelomice odbačene zato što je utvrđeno kako

Ustav Republike Hrvatske ne dopušta zakonom unaprijed osigurati i određivati broj zajamčenih zastupničkih mjesta za bilo koju manjinu po bilo kojoj osnovi u okviru općeg izbornog sustava (Jakešević i sur., 2015).

Poseban problem predstavlja izbor zastupnika u Hrvatski sabor, izbor predstavnika nacionalnih manjina u lokalnim i regionalnim predstavničkim tijelima te izbor članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Za svaku od tri navedena razine postoje različiti modeli izbora. Predstavnici nacionalnih manjina za zastupništvo u Hrvatskom saboru se biraju u posebnoj, dvanaestoj izornoj jedinici koja obuhvaća područje cijele Republike Hrvatske. Predstavnici lokalnih i regionalnih predstavničkih tijela se biraju na lokalnim izborima. Princip biranja je takav da nacionalne manjine u općinama i gradovima koje imaju više od 5% pripadnika nacionalne manjine u ukupnom stanovništvu imaju pravo na jednog predstavnika, dok one nacionalne manjine koje imaju najmanje 15% pripadnika nacionalne manjine u ukupnome stanovništvu lokalnih i regionalnih područja, imaju pravo broj predstavnika razmjernom udjelu u ukupnom stanovništvu. Predstavnici se biraju s popisa kandidata na tzv. kandidacijskim listama, ovisno o vrsti izbora. U slučaju da na pojedinim izborima nije odabran dovoljan broj pripadnika pojedine manjine, s najuspješnijih lista uzima se potreban broj pripadnika nacionalnih manjina. Ukoliko se ni na taj način ne može ispuniti potrebna kvota, organiziraju se dopunski izbori na koje izlaze pripadnici nacionalnih manjina s najuspješnije liste. Nadalje, predstavnici nacionalnih manjina i za vijeće nacionalnih manjina se biraju na sasvim drugačiji način. Članove vijeća i predstavnike prema zakonu mogu kandidirati udruge nacionalnih manjina i određen broj pripadnika nacionalnih manjina (Jakešević i sur., 2015). Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina koji je na snazi od 2010. godine, pripadnici nacionalnih manjina koji čine najmanje 1,5% u ukupnom stanovništvu, na području općina i gradova gdje živi više od 200 pripadnika pojedine nacionalne manjine, kao i u županijama gdje živi više od 500 pripadnika, biraju se vijeća za nacionalne manjine. Na područja gdje živi najmanje 100 pripadnika nacionalne manjine, bira se predstavnik (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

Iz svega navedenoga o političkom djelovanju nacionalnih manjina može se prepoznati glavni problem koji se tiče neujednačenosti izbornog modela za izbor njihovih zastupnika u Hrvatski sabor, izbor predstavnika nacionalnih manjina u lokalnim i regionalnim predstavničkim tijelima te izbor članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina.

5.3. Identitetska povezanost manjinske populacije s matičnom domovinom – izabrani primjeri

Hrvati su tijekom 15. stoljeća počeli iseljavati prostore tadašnje države i naseljavati druge europske i prekomorske prostore zbog utjecaja političkih, povijesnih i ekonomskih događaja. Hrvatsko stanovništvo živi u 12 europskih država pod statusom autohtonih manjina: Austrija, Bugarska, Češka, Italija, Kosovo, Mađarska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija i Srbija (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske). Temeljem procjena hrvatskih diplomatskih misija, konzularnih ureda, popisa stanovništva drugih država, Hrvati i njihovi potomci žive u prekomorskim i europskim zemljama kao što su Argentina, Australija, Belgija, Brazil, Čile, Francuska, Irska, Italija, Kanada, Nizozemska, Peru, Sjedinjene Američke Države, Švedska, Venezuela i tako dalje. Hrvati su u razdoblju od 1880. godine pa do Prvog svjetskog rata iseljavali u Sjedinjene Američke Države, Latinsku Ameriku, Južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland. Od 1918. godine do 1965. Hrvati su iseljavali u Argentinu i druge zemlje Latinske i Sjeverne Amerike, te u Njemačku, Francusku i Belgiju. Nakon 1990-ih godina Hrvati iseljavaju u Njemačku, Švicarsku, Australiju, Austriju, Kanadu, SAD i Novi Zeland. Hrvati su uglavnom iseljavali zbog ekonomskih ili političkih razloga. Starije generacije koje su iseljavale zbog ekonomskih razloga pokazivale su interes za događanja (naročito politička) u Hrvatskoj, dok su se mlađe generacije rođene u navedenim državama, uglavnom asimilirale no svejedno pokazuju interes za hrvatske korijene (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske).

Povijesni podaci pokazuju kako je Peru prva južnoamerička država u koju su doseljavali Hrvati. Prvi Hrvati su stigli u Peru već u 16. stoljeću, a u nešto većem broju pristižu u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća. Područje Perua su uglavnom naseljavali Dubrovčani i stanovnici drugih krajeva Dalmacije i Hrvatskog Primorja (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske). Pošto je značajan broj Hrvata živio u Peruu, 1871. godine osnovana je prva hrvatska udruga u Callau. Druga udruga je osnovana 1874. godine u Iquiqueu (Burin, 2010: 49). Ostale udruge koje su Hrvati osnovali su Dobrotvorno društvo, Slavensko društvo u Callau, Hrvatsko društvo u Peruu i Hrvatsko društvo Dubrovnik (Burin, 2010).

Hrvati su u 19. stoljeću počeli naseljavati Njemačku. Podaci Saveznog statističkog ureda u Saveznoj Republici Njemačkoj pokazuju kako je na dan 31.12.2019., na području Njemačke živjelo 414.890 hrvatskih državljana, među kojima nisu ubrojene osobe s dvojnim državljanstvom. Najstarija hrvatska udruga u Njemačkoj je Matica Hrvatska koja ima za cilj

upoznati Hrvate i njihovu djecu s poviješću i kulturom te ojačati nacionalnu svijest Hrvata. Ostale udruge su Društvo hrvatskih intelektualaca (München), Hrvatski svjetski kongres za Njemačku, Hrvatska kulturna zajednica, AMAC - Udruženje bivših studenata i prijatelja hrvatskih sveučilišta, te Udruga hrvatskih nogometnih klubova Srednje Njemačke (Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske).

Bez obzira što Hrvati ostvaruju dobar odnos sa stanovnicima i državom u kojoj su se trajno naselili, Hrvatska država teži vratiti iseljeništvo u domovinu. Jedna od novijih mjera Hrvatske je Biram Hrvatsku. Cilj mjere Biram Hrvatsku je ojačati gospodarsku aktivnost i proširiti raspon djelatnosti u većem dijelu Hrvatske, s naglaskom na ruralna područja Slavonije, Banovine, zaleđa dalmatinskih županija, Banovine, Korduna, Like, Gorskog kotara i otoka te potaknuti povratak radno aktivnog stanovništva iz država Europskog gospodarskog prostora. Ciljana skupina na koju se mjera odnosi su hrvatski državljani povratnici u dobi do 60 godina, neovisno o razini obrazovanja, koji su radili najmanje 12 mjeseci u posljednja 24 mjeseca u zemljama Europskog gospodarskog prostora ili su bili uključeni u redovito obrazovanje te osobe koje su se po povratku prijavili u evidenciju nezaposlenih i zapošljavaju se kroz mjeru potpora za samozapošljavanje u 2022. godini (Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2022).

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I OSVRT NA HIPOTEZE

Nedvojbeno se može zaključiti kako su Domovinski rat, zajedno s Prvim i Drugim svjetskim ratom oblikovali etno-demografsku sliku Republike Hrvatske. Navedena konstatacija veže se uz prvu i drugu hipotezu, tj. pretpostavku kako su veličina pojedinih nacionalnih manjina i njihov prostorni razmještaj povezani s povijesnim, društvenim i ekonomskim okolnostima na regionalnoj i nacionalnoj (državnoj) razini te kako su manjinsko-demografske promjene na izdvojenim područjima definirale stupanj regionalne etničke homogenosti ili heterogenosti. Treća hipoteza potvrđuje važnost nacionalnih manjina u određenim regijama Hrvatske ovisi o veličini manjinskog udjela i njihovim identitetskim obilježjima, a ponajviše se to odnosi na područja koja su bila direktno izložena ratovima ili bila u blizini sukoba. Nadalje, četvrta hipoteza je potvrdila formalno djelovanje nacionalnih manjina (osim u slučaju političkoga predstavništva manjinskih zajednica) i manje uspješan integracijski pristup na državnoj razini. Primjer potvrđivanja četvrte hipoteze jest slučaj romske nacionalne manjine čija je integracija manje uspješna, neovisno o programima i pristupima koji formalno u Hrvatskoj postoje te radu romskih udruga koje nastoje poboljšati uključivanje Roma u sve

oblike društvenoga i građanskoga djelovanja. Posljednja hipoteza ističe važnost održivosti nacionalnih manjina koja mora biti utemeljena na postojećim načelima i pravima na državnoj razini, dok bi integracijski pristup trebao biti izraženiji na regionalno-institucijskoj razini. S obzirom na navedene politike i zakone koje je Hrvatska donosila o integraciji nacionalnih manjina može se naglasiti kako je u zakonodavnom smislu problematika nacionalnih manjina kvalitetno obuhvaćena, ali su potrebni bolji operativni pristupi.

Dostupni podaci i istraživanja pokazuju izraženu zatvorenost hrvatskoga društva prema migrantima, strancima, pojedinim manjinskim zajednicama i općenito izdvojenim društvenim skupinama u Hrvatskoj. Dijelom je to posljedica konzervativnijega društva u kojem živimo, relativno velike etničke homogenosti, novijih povijesnih sukoba na našem prostoru, ali i činjenice kako dovoljno ne radimo na otvorenosti stanovništva i uvažavanju različitosti kroz poticanje rada lokalnih udruga kojima bi se domicilna populacija upoznala s kulturnim, jezičnim i identitetskim posebnostima manjina u Hrvatskoj.

Zaključno je potrebno napomenuti i važnost osvješćivanja hrvatskog stanovništva o prihvaćanju nacionalnih manjina u svoju zajednicu jer je povijest istaknula njihov značaj za demografski, politički, socijalni i ekonomski razvoj Hrvatske, osobito njezinih pojedinih dijelova. Za daljnji razvoj Hrvatske u svim navedenim segmentima je potrebno osigurati preduvjete povratka hrvatskih skupina s manjinskim statusom izvan Hrvatske te unaprjeđivati politiku nacionalnih manjina kako se ne bi dogodilo da jedna manjina ima veća prava od druge te raditi na integraciji svih manjinskih zajednica u Hrvatskoj.

1. POPIS LITERATURE

1. Bara, M. i Lajić I. (2009). Prisilne, iznuđene i organizirane migracije u etnodemografskom oblikovanju Hrvatske: primjer Slavonije. *Migracijske i etničke teme*, vol. 25, br. 4, str. 337-362.
2. Baričević, V. i Koska, V. (2017). Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima.. IPA RAX FREE 20121. Izvješće.
3. Brica, N. i Buzar S. (2017). Integracija romske nacionalne manjine nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju. *Zbornik sveučilišta Libertas*, vol. 1-2, br. 1-2, str. 287-306.
4. Burin, M. (2010). Hrvatska obitelj u Peruu, prev. Lovrenčić Ž. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik

5. Čačić-Kumpes, J. (1999). *Kultura, etničnost, identitet*. Institut za migracije i narodnosti
6. Čačić-Kumpes, J. i sur. (2012). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, vol. 42, br. 3, str. 305-336.
7. Češka manjina u Hrvatskoj i njezine udruge. Veleposlanstvo Republike Češke u Zagrebu. Preuzeto s: https://www.mzv.cz/zagreb/hr/ceska_manjina_u_republici_hrvatskoj/ceska_manjina_u_hrvatskoj_i_njezine/index.html
8. Dobrovšak, Lj i Žebec Šilj I. (2015). Nacionalne manjine u Hrvatskoj i Hrvati kao manjina--europski izazovi. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
9. Državni zavod za statistiku (2022.) Popis '21 Preuzeto s: <https://popis2021.hr/>
10. „Migracija.“ Enciklopedija.hr, Preuzeto sa: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=40619> (Datum preuzimanja 26. kolovoza 2022.)
11. Geiger, V. (1991). Nijemci u Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme*, 7 (3-4), 319-334.
12. Hrvatić, N. i Ivančić S. (2000). Povijesno – Socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, vol. 9, br. 2-3 (46-47), str. 251-266.
13. Hrvatska.eu – zemlja i ljudi. „Razmještaj i sastav stanovništva“, internetska stranica, <https://croatia.eu/index.php?view=article&lang=1&id=15> (pristupljeno 16. srpnja 2022.)
14. Hrvatski sabor (2022.) Zastupnici nacionalnih manjina. Preuzeto s: <https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/zastupnici-nacionalnih-manjina>
15. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. „Biram Hrvatsku – mobilnost radne snage (povratak u RH) (2022.) Preuzeto sa: <https://mjere.hr/katalog-mjera/biram-hrvatsku-povratak-u-rh/> (Datum pristupa: 26. kolovoza 2022.)
16. Izvješće o provedbi nacionalnih strategija integracije Roma: borba protiv negativnih stavova prema osobama romskog podrijetla u Europi (2020.) Preuzeto s: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2020-0147_HR.html
17. Jakešević, R., Tatalović, S. i Lacović, T. (2015). Oblici političkog predstavništva nacionalnih manjina u Hrvatskoj – problemi funkcionalnosti vijeća i predstavnika. *Političke perspektive*, 5 (3), 9-36.
18. Klempić Bogadi, S. i sur. (2017). Neki aspekti sociodemografskog položaja nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. *Etničke grupe Vojvodine u 21. veku - stanje i perspektive održivosti*, ur. Lazar Lazić, Sveučilište u Novom Sadu, PMF, str. 145-167

19. Lalić Novak, G. i Giljević T. (2019). Pravno i institucionalno uređenje integracije migranata u Republici Hrvatskoj – prema europskom modelu. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. X, br. 1, str. 163-184.
20. Njari, D. (2016). Mađari istočne Slavonije između dvaju svjetskih ratova. *Scrinia Slavonica*, 16 (1), 261-300.
21. Opitz, P.J. (1999). Velika seoba: Bježanje i migracija u 20. stoljeću. *Politička misao*, 36 (1), 42-59.
22. Petričušić, A. (2017). Četvrt stoljeća hrvatske manjinske politike: razvoj, stanje i prijedlozi za poboljšanje. V T. Jakovina (ur.) *Dvadeset pet godina hrvatske neovisnosti–kako dalje*, 307-327.
23. Pažanin, A. (2006). Utjecaj prisilnih migracija na promjene ukupnog kretanja stanovništva ratom zahvaćenih županija Hrvatske. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, vol. 3., br. 1., 2006, str. 459-481.
24. Republika Hrvatska: Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatsko iseljenništvo u Peruu. Preuzeto sa: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatsko-iseljenistvo-u-peruu/768> (Datum pristupa: 26. kolovoza 2022)
25. Romi.hr, Zanimljivosti Preuzeto s: <https://romi.hr/zanimljivosti>
26. Savez Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara“, „O savezu Roma Republike Hrvatske „Kali Sara“ (2017), Preuzeto s: <https://kalisara.hr/o-nama/>
27. Šlezak, H. (2013). Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije. *Sociologija i prostor*, vol. 51, br. 1 (195), str. 21-43.
28. Šterc, S. (1991). Etničko podrijetlo “Jugoslavena“ u Hrvatskoj. *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, Zagreb
29. Tatalović, S. i Lacović T. (2011). Dvadeset godina zaštite nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. *Migracijske i etničke teme*, vol. 27, br. 3, str. 375-391.
30. Tatalović, S. (2001). Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj. *Politička misao*, vol. 38, br. 3, str. 95-105.
31. Vlada Republike Hrvatske. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina „Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj“, internetska stranica, <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352> (pristupljeno 22. srpnja 2022.)
32. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. „Položaj i prava pripadnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“, internetska stranica, <https://pravamanjina.gov.hr/polozaj-i-prava-pripadnika-nacionalnih-manjina-u-republici-hrvatskoj/353> (pristupljeno 22. srpnja 2022.)

33. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina „Pravo pripadnika nacionalnih manjina na sudjelovanje u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina“ (pristupljeno: 27. kolovoza 2022.)
34. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina „Provedba Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ (pristupljeno: 5. srpnja 2022.)
35. Vojak, D. (2004). Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske. *Migracijske i etničke teme*, vol. 20, no. 4, pp. 447-476.
36. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2022.) „Romi“ (pristupljeno: 27. kolovoza 2022.)
37. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2022.) „Rusi“ (pristupljeno: 27. kolovoza 2022.)
38. Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina „Slovenci“ (pristupljeno: 27. kolovoza 2022.)
39. Zlatković Winter, J. (1993). Imigracije u Hrvatskoj: skica povijesnog toka. *Migracijske i etničke teme*, 9 (3-4), 303-323.
40. Živić, D. (2004). Prisilne migracije i etničke promjene u Hrvatskoj između 1991. i 2001. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 36, br. 2, str. 639-661.
41. Živić, D. (1998). Razvoj etničke strukture Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća. *Hrvatski geografski glasnik*, vol. 60., br. 1. str. 75-103.

2. POPIS SLIKA I TABLICA

Slika 1: Geografski položaj Istočne Hrvatske u Republici Hrvatskoj	15
Slika 2: Dobno-spolni sastav pripadnika nacionalnih manjina, 2011.	23
Slika 3: Dobno-spolni sastav stanovništva hrvatske narodnosti, 2011.	23

Tablica 1: Kretanje broja i pokazatelj promjene Hrvata, Srba i ostalog stanovništva Hrvatske 1948. – 1991. godine	13
Tablica 2: Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1948. godine	16
Tablica 3: Stanovništvo Hrvatske prema etničkom sastavu 1991. – 2001. godine	21
Tablica 4: Pokazatelji dobnog i spolnog sastava stanovništva po narodnosti, 2011	25